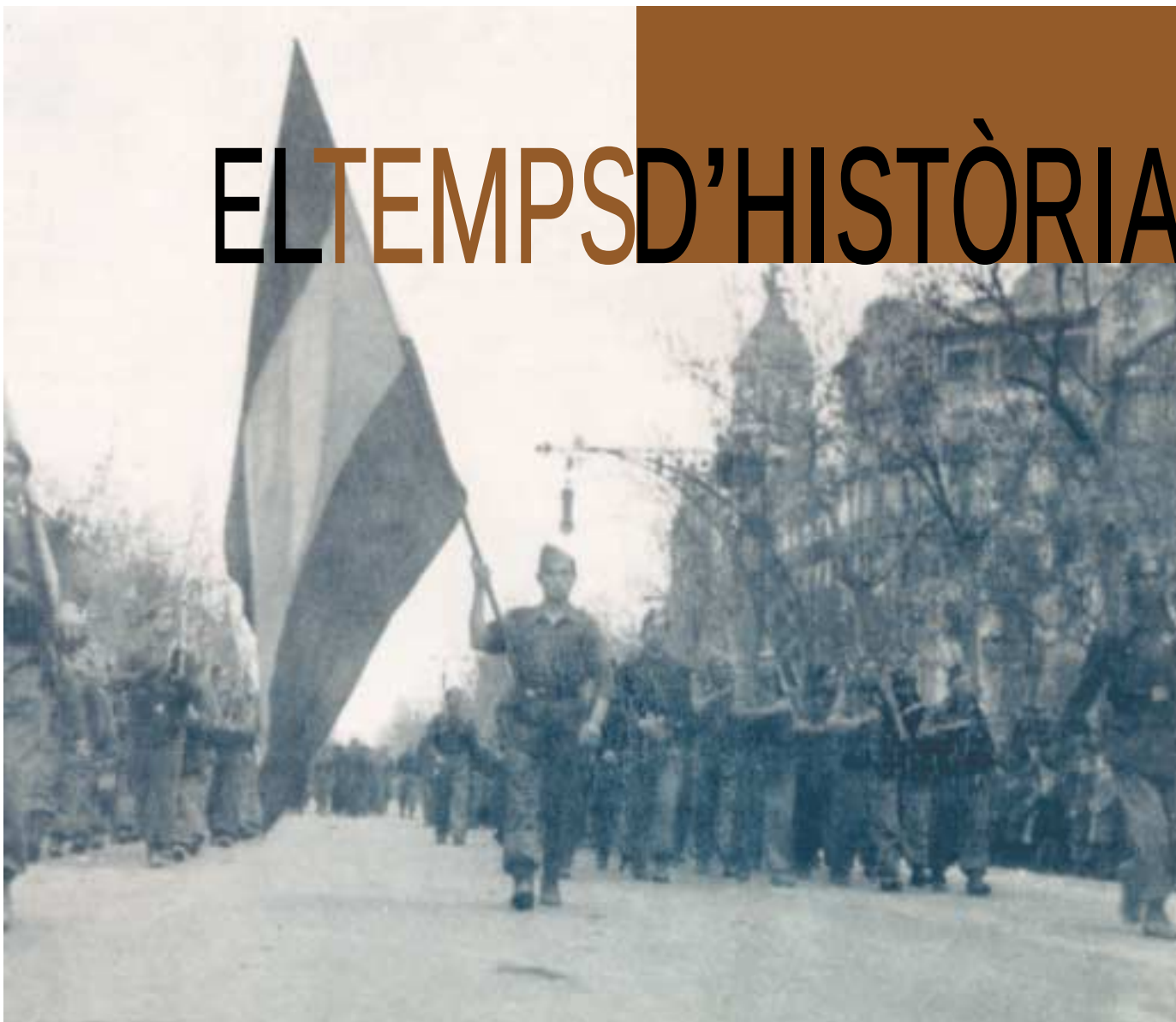


EL TEMPS D'HISTÒRIA



EL TEMPS

Suplement mensual publicat a EL TEMPS, núm. 1.022


Generalitat de Catalunya
Departament d'Ensenyament

CAIXA CATALUNYA 

© EDICIONS DEL PAÍS VALENCIÀ, SA

L'OFENSIVA FINAL DEL FEIXISME

El gener de 1939, ara fa seixanta-cinc anys, s'iniciava l'ofensiva final de les tropes franquistes que conquerien, una rere altra, les ciutats, pobles i comarques de Catalunya i País Valencià. S'acabava la guerra i començava la llarga nit. Amb motiu de l'aniversari, dediquem EL TEMPS d'Història a rememorar la caiguda de les nostres principals ciutats en mans del feixisme.

- 45 EDITORIAL
- 46 APUNT
Les Illes Balears, gens calmades
- 49 COMBINATÒRIA
Antemi de Tralles: enginy contra terratrèmols
Xavier Duran
- 53 FER I DESFER
- 54 DOSSIER
L'ofensiva final del feixisme

COORDINACIÓ: PELAI PAGÉS I MIQUEL PAYERAS
DOCUMENTACIÓ GRÀFICA: JESÚS PRATS

El mes de gener del 1939, ara fa seixanta-cinc anys, va tenir lloc un esdeveniment cabdal en la història dels Països Catalans: la guerra civil, iniciada el juliol del 1936, començava a posar el seu punt final, amb la victòria de l'exèrcit que s'havia revoltat en contra de la legalitat republicana. És veritat que des del mateix inici de la guerra una part important del Països Catalans –Mallorca i Eivissa– havia quedat sota el control dels insurrectes, i que des del mes d'abril del 1938 territoris de Catalunya i del País Valencià havien passat també a ser controlats per l'exèrcit franquista. Però no va ser fins el mes de gener del 1939, amb l'ofensiva final que Franco va llançar contra Catalunya, que començava l'inici de la fi.

Gener 1939: l'ofensiva final del feixisme

A partir d'aquest moment els Països Catalans viuran el període més complex i delicat de la seua història: la voluntat desnacionalitzadora i anticatalanista de les noves autoritats, el seu comportament antidemocràtic i feixistitzant, la seua bel·ligerància antiobrera i antipopular, es va manifestar en una rauxa repressiva sense precedents a la història contemporània. Els Països Catalans van conèixer una ruptura històrica de la que havia estat la seua evolució més recent, que ha costat molt de recuperar, i en un cert sentit encara no s'ha recuperat del tot. La repressió contra la llengua i la cultura va ser persistent i sistemàtica pràcticament durant tot el franquisme, el rastre de la mort va perseguir el nou règim amb especial visceralitat durant els primers anys, l'estat espanyol en el seu conjunt es va convertir, com s'ha assenyalat en tantes ocasions, en un gran camp de concentració.

A fi de rememorar aquella efemèride hem volgut recollir testimonis diversos sobre com es va produir l'ocupació de diferents ciutats catalanes i valencianes aquelles jornades que van de gener a març del 1939: Lleida, Tarragona, Manresa, Barcelona, Mataró, Girona, València, Alacant... són els escenaris privilegiats d'un nou ordre de coses que sempre va anar acompanyat de violència, mort i d'afanys de revenja. A desgrat de les bones paraules inicials, de les primeres crides conciliadores, ben aviat es va posar de manifest la voluntat real de les noves autoritats d'ocupació. I la població, la majoria de la població que no es va exiliar i va romandre esperant la nova etapa històrica, cansada de la guerra, va haver de patir unes penoses condicions de vida i d'existència, que es van perllongar durant molts anys. El final de la guerra havia de representar, curt i ras, l'inici d'una nova etapa, llarga i penosa, de penalitats de tota mena. Recordar-ho ara, a seixanta-cinc anys de distància, i en un moment de rearmament ideològic nacionalista de la dreta espanyola, i quan no han faltat en les darreres setmanes fins i tot amenaces amb la intervenció de l'exèrcit, no sols és un exercici de sana memòria històrica. És també un deure i una necessitat permanents per a evitar la repetició d'esdeveniments i de fenòmens que qüestionen de soca-rel el nostre futur més immediat. Un futur –sempre referent últim de la història– que només pot ésser possible amb democràcia, llibertats, sobirania popular i tolerància per a tothom.

“Recordar ara el final de la guerra, a seixanta-cinc anys de distància, i en un moment de rearmament ideològic nacionalista de la dreta espanyola, i quan no han faltat en les darreres setmanes fins i tot amenaces amb la intervenció de l'exèrcit, no sols és un exercici de sana memòria històrica”

Les Illes Balears gens calmades



EL TEMPS

**A pesar de la imatge
que la bibliografia
romàntica i
conservadora ha volgut
transmetre de les
Balears de fi del segle
XIX, la vida illenca era
cruel i violenta, com
per tot.**

En l'imaginari col·lectiu, les Balears són i sempre han estat unes illes *calmades*, tal i com deia el títol de la famosa obra sobre Mallorca de Santiago Russinyol, *L'illa de la calma*. És cert que els indígenes de tota illa, no sols de les Balears, solen tenir ritmes de vida més pausats que no els continentals. Aquesta *calma* en el ritme vital, emperò, no és sinònim de tranquil·litat, vida pacífica o d'altres característiques semblants que, justament i massa sovint, una bibliografia fantasiosa ha anat transmetent sobre la societat balear de finals del segle XIX i principis del XX; i fins i tot en general per a tota l'època preturística. Res més lluny de la realitat. La societat illenca del trànsit dels dos segles era tan violenta, cruel i injusta com ho podia ser qualsevol altra.

La fama. Els llibres dels viatgers de finals del XIX mostraven, és cert, un arxipèlag ple de paisatges meravellosos, gents *senzilles* i, en fi, unes Illes Balears poc menys que paradisíiques. És ver, ho eren... per a ells, que no vivien la realitat quotidiana en què discorria l'existència de la immensa majoria de la població. Aquests *touristes* —així els anomenava la premsa de finals del XIX— eren membres de la més selecta societat europea: aristocràcia i alta burgesia. El paradigma és l'arxiduc austríac Lluís Salvador d'Habsburg-Lorena i Borbó, de la família imperial austrohongaresa, que arribà per primer cop a Mallorca el 1867 i des d'aleshores es dedicà tant a passejar per cada illa, entre les quals es desplaçava a bord del seu iot *Nixe*, com a tenir amants indígenes i fills i, també, a escriure sobre unes illes que el fasciaren. Així sorgí *Die Balearen* (1884), la seva obra de geografia descriptiva i humana de les Illes Balears.

Aquests selectes viatgers dissertaven després en els exclusius clubs socials als quals pertanyien, o bé editaven llibres, sobre les seves experiències balears. A poc a poc, clubs socials, d'excursionistes, universitats i d'altres organitzacions de les classes altes europees i espanyoles anaren organitzant viatges a l'arxipèlag, fent créixer la fama.

Aquest incipient *tourisme* era apreciat per l'elit dirigent política i social balear.

No tant pel negoci que podia suposar com pel prestigi social que donava. De fet, quant a negoci, la classe benestant no hi apostava gens, pels *touristes*. Poques iniciatives empresarials, a finals del XIX, se poden trobar que vagin encaminades a treure'n profit. A pesar que se sol donar per bona la data de 1903, amb la inauguració del Grand Hotel –avui seu de la Fundació la Caixa–, com a fita inicial del *tourisme* illenc, en realitat hagueren de passar molts més anys perquè les elits econòmiques hi veiessin quelcom rendible. Però això ja seria una altra història.

La qüestió és que la classe alta balear del segle XIX se sentia congratulada pels elogis d'aquells viatgers. No compartia tal entusiasme el poble, que veia en els *touristes* uns estrambòtics personatges als quals, en el millor dels casos, els estafava com podia i, de manera gens inhabitual, els agredia, sobretot estols d'al·lots que els corrien a pedrades o sotmetien les estrangeres al que la premsa referia com *abusos intolerables*, que cal entendre de naturalesa sexual. Malgrat aquests inconvenients, els *touristes* arribaven i els elogis cap a les Balears alegraven la decrepita cúpula social ultraconservadora indígena.

D'altra banda, aquesta cúpula, a través dels mitjans dels diaris i periòdics més conservadors, pretenia mostrar unes Balears tranquil·les, pacífiques, una mena d'oasi tocat per la gràcia de Déu –no és llicència metafòrica, així s'escrivia– en el qual gairebé no hi havia delinqüència, violència o qualsevol altra mostra dels greus problemes socials que per tot arreu d'aquell món, en canvi, a cavall entre dos segles, s'estaven produint.

Entre la voluntat de negació de la realitat per part de la classe dirigent indígena i la fama que anaren estenent els viatgers aristòcrates que poc o gens –segons els casos– es mesclaven, si ho podien evitar, amb el poble, la imatge de les idíl·liques Illes Balears es va anar fent realitat... en els llibres. Després, unes altres obres s'alimentaren d'aquelles primeres, i així successivament. En part, per això s'explica que molta gent avui, inclosos els indígenes mateixos, es pensi que la societat balear dels segles XIX era un oasi: potser amb estreïtors econò-

miques, però sense misèria; per ventura amb inevitables diferències socials, però sense les cruels segregacions socials que caracteritzaven d'altres indrets; tal vegada amb alguns problemes, però no amb les buranyes socials que patien els països industrialitzats... Doncs no. Tot això, i més, era també la realitat quotidiana de les Illes Balears a finals del segle XIX, i principis del XX, per molt que la fantasiosa bibliografia romàntica i conservadora ho hagi volgut amagar.

Condicions de vida. El primer que cal contextualitzar és l'ambient general en què vivia la immensa majoria dels balears. Era igual a tants d'altres llocs d'Europa. Les condicions de vida per al comú dels ciutadans eren més que dolentes, infames.

La disponibilitat d'aigua a les fonts era quasi un miracle. O sigui, que aquell qui no tenia pou propi ho passava malament: *"las fuentes de la calles de la Marina y de la Olivera [de Palma] carecen de agua o de la posibilidad de sacarla, achaque de que adolecen en general todas las fuentes de esta ciudad, cuyas intermitencias ponen malas de disgusto a las vecinas que no tienen fuente en sus casas y a las señoras que han de mandar por agua a sus sirvientas"*, deia el diari *La Almudaina* el març de 1895. Denúncies d'aquesta mena eren contínues. Pitjor ho tenien a la Vila d'Eivissa, on *"la única fuente que surge de agua esta población"* habitualment *"se muestra avara del precioso líquido"*, es queixava el *Diario de Ibiza* l'abril de 1897. Era el normal. Tant si plovia a bastament com si hi havia sequera, disposar d'aigua era quasi una benedicció, perquè el problema eren el desastrós estat de les canonades. A la capital, el maig de 1898, un informe de l'enginyer municipal, conclou que *"a causa de las incrustaciones i materias depositadas [...] las conducciones no pueden prestar servicio siendo imposible abastecer bien los depósitos públicos y particulares"*. Malgrat les repetides queixes de premsa i veïnats, les institucions –ajuntaments i Diputació– no es preocupaven ni poc ni gens del problema. Mai no tenien pressupostos, deien, per enllestir obra pública.



L'arxiduc Lluís Salvador, paradigma dels distingits viatgers que posaren de moda les Balears entre la classe alta europea. Un turisme d'elit, però, que no es mesclava amb el poble, part del qual agredia i estafava aquell incipient 'tourisme'.

Gran Hotel, inaugurat a Palma el 1903. Tot i aquesta fita, el turisme no era una prioritat per a la classe dirigent balear de finals del XIX i principis del XX.

“En un ambient tan insalubre, menjant –els qui podien– de manera insuficient i desequilibrada –amb dèficit de vitamina c– les malalties se convertien en plagues amb molta facilitat, de manera que segaven la vida de centenars de persones. Sense que les autoritats sanitàries se’n preocupassin mentre que les morts es produïssin dins els límits del que eufemísticament la premsa en deia “barrios populosos”

Si el subministrament d’aigua potable presentava tants problemes és fàcil imaginar què passava amb les aigües brutes, allà on hi havia clavegueram que era Palma –no per a tota la ciutat– i poc més. El Col·legi Mèdic i Farmacèutic de Balears, el març de 1897, pregava a les institucions que assumissin “la necessitat de millorar el clavegueram, tan defectuós des del punt de vista sanitari”. I era tan defectuós que per les boques de carrer sortien ben sovint “pudors i fins i tot matèria orgànica” que provocaven no sols molèsties sinó tot tipus de situació de risc sanitari. A més, les canonades d’aigües potable i brutes estaven construïdes en paral·lel, una vora l’altra, de tal manera que, com que eren de marès, material porós, hi havia filtracions, amb la imaginable quantitat de problemes sanitaris que això comportava. A pesar que la qüestió era perillosa, tampoc en aquest cas les institucions feien res per posar-hi remei.

Seguint amb la sanitat, cal dir que, si bé les normatives d’higiene disposaven que els serveis de recollida de residus orgànics i inorgànics fessin, com és lògic, la seva feina, la realitat era ben diferent. Els carreters encarregats, personatges de justa mala fama, sovint no feien la tasca que els pertocava. I si la feien, no era gens estrany que deixassin els seus carros “carregats d’aportacions d’excrements” enmig de la via pública per anar a emborratxar-se a qualsevol de les moltes tavernes existents. Com que, a més, els carros no complien ni per casualitat la normativa que els obligava a estar tapats, els efluvis dels detritus s’ensenyorien pertot arreu. La premsa porta cada dos per tres queixes al respecte, sobretot a l’estiu, per òbvies i odoríferes raons, però mai no s’arreglava el problema.

També aportava molt al generalitzat ambient fètid el fet que el comú dels balears tenien uns hàbits higiènics molt deficients. Per a molta gent era normal tirar tot tipus de residus, inclosos els orgànics, per la finestra o el balcó. El diari *La Última Hora*, el juny de 1896, fart de denunciar-ho, clama perquè d’una vegada “la Junta de Sanidad procure evitar que nuestros vecinos tiren aguas sucias, y residuos de todo tipo, a las calles”. Quasi és ocios dir que la tal Junta

de Sanidad si per quelcom brillava era per la permanent absència d’activitat.

Els carrers, en fi, eren plens de porqueria pertot. Tanmateix, en el rànking d’asquerositat ambiental obtenien les primeres posicions les parades de diligència i de tren. A les primeres, el lector potser es pensi que eren molt brutes perquè, és clar, les bèsties hi feien les seves necessitats. Sí, era així, efectivament, perquè els animals ho feien, com ara, quan en tenien ganes allà on es trobassin. Però els *animals* de dues potes, també. Resultava que quan la gent esperava el tren o la diligència, si la bufeta acuitava, no s’ho pensaven dues vegades: els homes s’obrien la bragueta i allà on fos, apa, fet. Les dones, encara mancava problemes: hàbils mans cap a dins la falda, s’aixencaven i deixaven el groc bassot en terra. Era una escena quotidiana, la d’orinar –i també defecar– pel carrer. Al respecte, el corresponsal al poble de Santa Maria de *La Almudaina*, el gener de 1895, es queixava de l’estat de l’estació del tren, “convertida en letrina de hecho”, clamant perquè hi construïssin excusats públics per evitar “las escenas repugnantes a la moral que todos los días se desarrollan”. El lector ja deu imaginar que tant per fer els excusats públics de l’estació, com perquè les autoritats es preocupassin d’intentar donar respostes generals més civilitzades a les necessitats fisiològiques populars, així com també perquè canviassin els peculiars hàbits evacuadors del illencs, hagueren de passar bastant d’anys.

Tota aquesta porqueria ambiental diguem-ne *natural* es veia enriquida per les aportacions contaminants de tota mena de residus químics. Les indústries estaven situades a dins de les poblacions –Palma, Inca, Manacor, Maó–, els seus propietaris tiraven els residus, líquids i sòlids, enmig del carrer. La premsa es queixava de “los charcos de pestilencias químicas” que es formaven. Les autoritats feien el desentès. Els empresaris eren part de la distinció social. I, com que els veïnats d’allà on es construïen les indústries eren gent modesta, doncs... perquè preocupar-se’n?

Misèria i mort. En aquest ambient insalubre generalitzat no és estrany que

les malalties provocassin molts morts. Però no sols era aquesta la causa.

L'assistència sanitària era molt deficitària. A totes les Balears hi havia 180 metges per a una població de 314.441 habitants (1895). Tots de pagament, és clar. Res de Seguretat Social, com ara. Qui podia pagar-se un metge, bé. Si no, s'havia d'emparar en la pietat assistencial, bàsicament exercida per monges.

D'altra banda, l'alimentació per a la majoria era insuficient, i molts no tenien res a menjar. A finals del segle XIX, la guerra de Cuba (1895-1898) provoca una greu crisi econòmica, si bé estructuralment ja existia, la crisi, i s'allarga més enllà de la fi de la guerra. El jornal mitjà d'un obrer o d'un bracer pagès era d'una pesseta. És clar que si plovia o s'emmalaltia, no cobrava. I si no tenia feina, tampoc no disposava de cap entrada econòmica, perquè no hi havia cap assegurança d'atur o quelcom semblant. Els preus que s'arribaren a fer pagar per aliments bàsics com el pa, la llet, la carn o el peix convertiren aquestes mercaderies en inabastables per al jornal. Un kilo de pa arriba a costar un jornal, i basta fer una ullada a la "Memoria sobre el consumo de sustancias alimenticias", de la *Revista Balear de Ciencias Médicas* d'abril de 1898, per adonar-se del consum per balear i dia de carn i peix: 37 grams i 17 grams, respectivament. Què menjaven, doncs? Llegums. Sobre tot llegums, que era l'aliment més barat. L'únic assequible per a la majoria. I alguns, ni això.

Entre tanta misèria, l'emigració era l'única sortida per a milers de balears desesperats. En només una dècada, 1887-1897, se n'anà un 9% de la població absoluta. Els qui quedaven, si tenien feina, malvivien. I si no, havien d'esperar la caritat dels distingits socials que organitzaven balls i rifes, en els seus luxosos clubs socials —entre els quals el més selecte i distingit era el Círculo Mallorquín, avui seu del Parlament—, per recollir fons per exercir la brillant caritat cap a la *depauperada clase obrera*.

En un ambient tan insalubre, menjant —els qui podien— de manera insuficient i desequilibrada —amb dèficit de vitamina c— les malalties se convertien en plagues amb molta facilitat, de manera que sega-



ven la vida de centenars de persones. Sense que les autoritats sanitàries se'n preocupassin mentre que les morts se produïssin dins els límits del que eufemísticament la premsa en deia "barrios populosos". Perquè aquesta era una altra: les ciutats i pobles més grans, sobre tot Palma, estaven definits —com en tants d'altres llocs d'Europa— per la segregació urbanística de classes. Com més pobre fos la zona, més amuntegament de gent en edificis petits, en carrers massa estrets, amb manca d'aire corrent, molta humitat, etc., de manera que qualsevol malaltia podia posar en perill la vida. Tanmateix, mentre matàs els pobres, a l'autoritat no li importava. Ni tan sols en les malalties contagioses més perilloses provocaven cap reacció institucional... fins que amenaçava l'elit social. Així passa per exemple —no és l'únic cas, ni prop fer-hi—, amb la pigo-ta el 1896. Al març es detecten els primers casos a la "populosa" barriada palmesana de Santa Catalina, i aviat passa "a atacar los barrios del extremo este —de Palma— que se distinguen por el hacinamiento y la falta de higiene", explicava la premsa. En poques setmanes la malaltia mata 18 persones a Palma i un nombre indeterminat més a la resta de les Balears. Les autoritats, res, no actuen. A l'estiu, al juliol, *La Última Hora* diu que "la viruela va propagándose de manera tan alarmante que [...]

no sólo ya se registran casos en barrios populosos y de malas condiciones higiénicas, sino también en casas e individuos pertenecientes a familias distinguidas". Les autoritats, ni menció, perquè a l'estiu els rics se n'anaven a les seves cases d'estiueig per aïllar-se. Mentrestant, continuen morint pobres. A començament de desembre només a Palma havien mort ja més de cent persones, i un nombre semblant a la resta de Balears. Aleshores la premsa, molt alarmada, comença a demanar actuacions ràpides i contundents perquè, és clar, els rics tampoc no es podien passar la vida aïllats. A la fi, a finals d'any, la Junta de Sanidad se reunia, per primer cop, per mirar de posar en pràctica mesures de desinfecció i de vacunació. És com si ara la Conselleria de Sanitat no fes res, ni reunir-se, fins que una malaltia hagués matat a Palma entre 500 a 600 persones i altres tantes a la resta d'illes.

A més d'aquestes condicions generals de vida i la cruel segregació social, s'hi ha d'afegir, per entendre com se vivia a les Balears de finals del XIX, el peculiar tarannà illenc, gens pacífic. El gust per la violència.

Delinqüència i violència. A pesar que la premsa més conservadora negàs la realitat, la veritat és que la delinqüència i la violència —exercida per delin-



EL TEMPS

Dalt, passeig del Born a l'any 1899. A la pàgina següent, la Rambla des de la plaça Major abans de la tala dels arbres de l'any 1902.

Aquestes dues vies, cèntriques i amples, eren zona de residència distingida. Altra cosa eren els "populosos" barris que s'amagaven al darrere: carrers estrets, amuntegament de gent, humitat... de tal manera que les malalties contagioses segaven la vida de centenars de ciutadans, sense que importàs a les institucions.

qüents i pels cossos de seguretat públics i privats— eren intensíssima.

La forma de delinqüència més massiva era el contraban. S'hi dedicava tanta gent, tanta, que socialment ni es considerava una activitat immoral. Es feia contraban amb tot tipus de mercaderies, però especialment amb el tabac. Com que es tractava d'una mercaderia sotmesa a alt gravamen fiscal, l'autoritat es mostrava molt gelosa dels seus impostos. Guàrdia Civil, marina —amb dues patrulleres de guàrdia vigilant permanentment les costes—, carrabiners i la guàrdia privada de l'empresa, Agentes de la Compañía Arrendataria de Tabacos era el nom oficial, s'encarregaven d'intentar evitar el contraban.

Moltes nits al llarg de l'any, a qualsevol lloc del litoral balear, es produïen topades entre contrabandistes i guàrdies. No hi havia manies. Els trets d'arma de foc, dels uns i dels altres, eren part del negoci. Els enfrontaments armats, vertaderes batalles, deixaven ferits i morts. Allò de la llegenda pel·liculera del *far-west*, "primer disparar i després demanar", potser fos veritat o no per devers Tombstone City, però a Balears sí que ho era, de bon de veres.

La violència dels cossos armats contra els contrabandistes comptava amb la indissimulada empara judicial. Molt estrany era el cas que, per la mort d'un de-

linqüent en general o d'un contrabandista en particular, a trets disparats per l'autoritat, hi hagués una condemna judicial. Això sí, per guardar les aparences s'obria un procés que solia acabar com el següent, de febrer de 1898, narrat per *La Almudaina*, epíleg d'un episodi ocorregut a finals de 1897 a Capdepera (Mallorca). Un grup d'agents de la companyia de tabac descobreixen contrabandistes. Aquests dipositen la mercaderia a la cova —amagatall habitual des d'on la recollien després uns altres que la portaven al lloc de destinació final— i, quan surten, els agents, emboscats, fan foc a discreció. Els contrabandistes contesten el foc i fugen com poden, alguns ferits. Un d'ells es queda endarrerit, ferit. Els agents l'atrapen. El contrabandista rep tres trets al cap, mort. A la causa, l'agent que l'havia mort diu que va actuar en defensa pròpia. El fiscal crida els testimonis. Qui eren? És fàcil suposar que ningú no es passejava de nit per les desertes costes balears. I com que tampoc els contrabandistes, per raons òbvies, es presentaven a declarar, els únics testimonis eren els companys de l'agent, que confirmaven, fil per randa, el seu testimoni. "*Y como así también lo declararon los testigos, el fiscal retiró cargos y el juez decretó la total libertad...*", deia el diari. Així era gairebé sempre.

Ara, tampoc no s'ha de pensar que els contrabandistes fossin uns angolets. No sols es defensaven a foc contra els agents. També, quan descobrien un delator se'l pelaven. La companyia de tabac tenia agents secrets. Eren gent que cobrava un sou per introduir-se i delatar les xarxes organitzades del contraban. Doncs bé, un tal Bernat Bonet, de 32 anys, veïnat de Santanyí (Mallorca), que era "*agente secreto de la Tabacalera*" segons la premsa, quan va ser descobert pels contrabandistes acabà els seus dies com és fàcil imaginar: el trobaren amb un tret al front, mort. Així eren les coses. Sense manies.

No solament apareixien les armes en ocasions com la comentada. No. Qualsevol topada amb cossos armats era susceptible d'acabar malament. El desembre de 1895, a ple dia, dos números de la Guàrdia Civil van veure, prop de Santa

Maria (Mallorca), dos caçadors. Els donaren l'alto i els dos pobres homes, pel que compta *La Última Hora*, o no el sentiren o es feren el beneïts. Fatal. Els guàrdies els disparen. Morts, tot dos. El diari, amb mordacitat, diu que de tan contundent actuació de la Benemèrita en resultà un botí "*de los dos conejos cazados por los infortunados*". Al cap de quatre mesos, en el consegüent judici, el fiscal, que cal recordar que és la part acusadora, va concloure que els guàrdies havien "*actuado en orden a sus responsabilidades*" per la qual cosa "*se pide la absolución*".

La violència era tan practicada pels cossos de seguretat com pels delinqüents. A les murades de Palma guardaven les entrades, per evitar el contraban, els agents de l'Empresa de Consumos, anomenats *consumeros*. Els delinqüents s'hi acostaven durant les nits –gairebé enlloc funcionava l'enllumenat públic–, disparaven contra els *consumeros* i si n'eren pocs partien a la carrera; i si n'eren més, batalla a tirs segura. En aquest ambient de violència, si qualche pobre transeünt, encara que fos de dia, aixecava sospites, ho tenia malament. El millor que li podia passar era ser només ferit. Ja ho deia el setmanari satíric *La Pulga*, el novembre de 1897, "*cuando uno de la ronda veas, fíate a la Virgen...*"

A banda de contrabandistes, també hi havia bandes que assaltaven a trets les cases aïllades, els carros, les diligències, a Eivissa fins i tot els vaixells ancorats al port... o d'altres criminals que actuaven individualment atracant a dins els pobles i ciutats a qui podien, normalment de nit. Si la víctima se'ls hi rendia, potser en sortia amb ferides no massa greus, sense doblers i amb amenaça de mort si els delatava. Però no gens excepcionalment la víctima de robatori també ho era d'assassinat. Tot i aquest panorama de violència generalitzada, la premsa més conservadora fugia de reconèixer la realitat. El periòdic *El Católico Balear*, el 1895, escrivia que pocs llocs "*han sido más favorecidos por la moral católica que nuestra isla de Mallorca*", com mostra "*la ausencia casi completa de criminalidad*". Això, l'any que a tot Balears es produeixen vint as-



sassinats i un nombre indeterminat de ferits. Dos anys després, el diari *La Almudaina*, molt més proper a la realitat, constatava que "*al paso que vamos pronto habrá desaparecido totalment la seguridad personal en Mallorca*" per mor de la "impunitat" amb què actuen els criminals.

A banda de la violència dels delinqüents i guàrdies, el condicionant sociològic ajudava molt. Anar armat era un segell d'homenia. Molts homes portaven armes de foc: "*apenas el chico se sabe abrochar los pantalones y ya lleva armas*", deia el periòdic *El Isleño* l'octubre de 1895. No era estrany, doncs, que qualsevol discussió acalorada acabàs amb foc o ganivetades. Era tanta, la gent armada, i tants els incidents, que el Govern Civil publicava bans de manera recurrent recordant als batlles que era obligat detenir tota aquella persona que portàs armes sense permís, i als armers l'obligació d'identificar amb tot detall a qui venien les armes. Tanmateix, com que la pena per portar armes il·legals era només una multa, i no massa alta, no s'aclaria res. Significativament, davant d'un d'aquest bans, publicat el juliol de 1895, el diari *La Almudaina* es demanava amb ironia si no seria un altre cas de "*derroche retórico y prolija reglamentación*" que no es complia mai.

El resultat d'una societat armada és obvi: violència. Per qualsevol motiu. No sols per assalts amb premeditació com ara els protagonitzats per bandes organitzades, criminals que actuaven individualment, assassins per encàrrec –normalment per qüestions de joc il·legal–, ferits i morts per ofenses reals o suposades contra l'honor... sinó també per qualsevol discussió: gelosies entre pretendents d'una dona, un marit que sospitava –o constatava– banyes, jocs de cartes amb apostes –il·legals– en una taverna amb molt d'alcohol pel mig i acusacions de trapes o bé de no voler pagar...

Només de la relació diària d'incidents violents que la premsa illenca publica –és ben probable que no fossin tots els ocorreguts– es resumeix que l'any 1895 hi hagué vint assassinats; el 1896, setze; el 1897, divuit... en una societat que comptava poc més de 300.000 habitants. Naturalment, el nombre de ferits era molt superior.

En fi, així era la vida quotidiana a Balears a la fi del segle XIX. Només explicada en extracte per raons d'espai. El suficient, però, per mostrar que la realitat era molt lluny del paradís o de l'oasi que s'ha volgut transmetre.

Miquel Payeras



EL TEMPS

Per arribar a aquestes conclusions, un equip d'investigadors dirigit per Antonia Moropoulos, de la Universitat Tècnica Nacional d'Atenes, va analitzar la composició química del ciment utilitzat en aquesta joia de l'art bizantí, amb la seva cúpula de 56 metres d'altura i 33 de diàmetre. Van observar que contenia una matriu de silicat de calci semblant a la que hi ha en el ciment Portland, que no es va desenvolupar fins tretze segles després –a partir del 1824. Casualitat? No ho creuen així els investigadors, entre els quals hi ha Ahmet Cakmak, de la Universitat de Princeton a Nova Jersey (Estats Units). Suggereixen que la barreja deliberada de cendres volcàniques i altres materials rics en sílice van donar una base diferent al ciment, ja que en reaccionar els diversos materials es formava una matriu que absorbia les ones sísmiques. D'aquesta forma, van aixecar una església amb parets no totalment rígides, com es feia aleshores, sinó que posseïen certa flexibilitat. Això permetia, com els gratacels moderns, un mínim balanceig i així suportar els moviments de terra.

Antemi de Tralles: enginy contra terratrèmols

Xavier Duran, escriptor i periodista científic

“La imponent església d'Hagia Sofia –o Santa Sofia– a Istanbul captiva els visitants des de fa uns quinze segles. Una edat remarcable en una regió tan afectada per forts terratrèmols. La clau d'aquesta resistència sembla ser que els seus constructors van utilitzar tècniques sorprenentment avançades per a l'època”

No serà això sobrevalorar els coneixements de l'època? Probablement, no. La cultura bizantina destacava per considerar el conreu de les ciències –especialment les matemàtiques– com a bàsic per al coneixement de la filosofia. I la personalitat de l'arquitecte de Santa Sofia és un bon exponent d'aquesta cultura.

L'església havia estat construïda en el segle IV. Però en el segle VI, durant unes algarades, va ser cremada. Justinià va encarregar-ne la reconstrucció a Antemi de Tralles. Aquest pertanyia a una culta família. El seu pare es deia Stefanus i era metge. Un germà d'Antemi també va ser molt reconegut en aquest camp: Alexandre de Tralles (c. 525-605) va escriure *Therapeutika*, una obra en dotze volums sobre patologia i tractament de cada un dels òrgans i parts del cos.

Antemi devia néixer cap al 474 a Tralles, avui sud-oest de Turquia. Era una persona brillant, a qui el seu contemporani Eutoci dedicaria el comentari que va escriure sobre l'obra matemàtica *Còniques*, d'Apoloni. El seu enginy era extraordinari. Es diu que havia dissenyat defenses contra les avingudes d'aigua i que coneixia la pólvora i les primitives màquines que aprofitaven la força del vapor. També va escriure un llibre sobre miralls càustics. Allà hi descrivia les propietats de la paràbola per construir un mirall que reflectís els raigs de llum cap a un sol punt, concentrant així la seva força. La llegenda fins i tot li atribueix la persecució d'un veí i rival seu anomenat Zenó, reflectint la llum solar cap a casa seva.

Antemi només va poder dibuixar els plànols de l'església. Va morir el 534. L'execució de l'obra la va realitzar Isidor de Milet. No en sabem gaire cosa. Sembla que va estudiar física a Alexandria i a Constantinoble i que va escriure comentaris a llibres d'arquitectura. Sens dubte, havia de ser brillant per executar amb tant d'encert el disseny traçat per Antemi de Tralles. El seu nom ha quedat unit al d'aquest darrer com a autor d'un element arquitectònic perdurable en el temps, mentre que molts dels edificis que l'han envoltat han caigut víctimes de forts moviments sísmics.



1939, a Lleida s'acaba el front

**L'11 de gener de 1939
Lleida quedava sota
control franquista. La
nova època es deixava
notar immediatament.**

“iberada por completo esta Ciudad el pasado día siete de los corrientes, el que suscribe propone a V. E. se curse al Generalísimo expresiva felicitación por el éxito de la ofensiva de Cataluña que al iniciarse liberó por completo y definitivamente nuestra ciudad, siendo principio de sucesivas y numerosas victorias contra el Ejército Rojo.”

Amb aquestes paraules, proposades pel regidor Diego Abizanda, la comissió gestora municipal festejava, l'11 de gener del 1939, l'ocupació definitiva de Lleida. Malgrat que encara els faltaven uns dies per dominar completament Catalunya, les institucions franquistes locals ja podien celebrar que, finalment, tot el país era seu. El dia 18 de gener, l'alcalde Valentín Martín Aguado (capità d'infanteria) li enviava un telegrama a Franco agraïnt-li “*la liberación definitiva de Lérida*”, així com la de “*tantos municipios catalanes que sienten, como nosotros, profundas emociones patrióticas al verse libres de la opresión de las hordas marxistas*”.

El front s'allunyava de Lleida i l'etapa de *domini roig* quedava definitiva-ment en la història, però no en l'oblit. Sense anar més lluny, el regidor esmentat tenia un germà que fou funda-dor a Lleida d'Acció Popular Catalana

i un dels personatges importants en la trama civil del cop d'estat. Per aquests motius el van executar al començament de la guerra, al setembre del 1936.

El franquisme a Lleida. La primavera del 1938, les tropes franquistes havien trencat el front aragonès per iniciar l'ocupació de Catalunya. Durant els primers dies d'abril, les províncies de Lleida i Tarragona quedaren partides en dos seguint una frontera fluvial marcada pels rius Ebre, Segre i Noguera Pallaresa. Quan el dia 15 van arribar a Vinaròs, la Catalunya no ocupada quedava aïllada de l'Espanya republicana.

El 27 de març entraren a Massalcoreig (Segrià), el 3 d'abril a Lleida i el dia 6 a Balaguer. A partir d'aquí, caigueren Tremp, la Pobla de Segur, Sort, Esterri d'Àneu i la Val d'Aran. Seguint la Noguera Ribagorçana arribaren al Pont de Suert i per l'Éssera a Benasc. Al llarg de la línia de front s'instal·laren diversos caps de pont, principalment els de Balaguer i Seròs.

Durant uns nou mesos, mentre es desenvolupava la batalla de l'Ebre, aquest front es va mantenir estable. Es produïren alguns enfrontaments força sagnants, com els de Sant Corneli i Pedres d'Aulo (Pallars Jussà) a final de maig, però no representaren moviments importants de tropa.

Mentre, a la ciutat de Lleida, com a la resta de la província ocupada, s'estaven coneixent les bases d'un franquisme de guerra que anunciava alguns dels que serien trets bàsics de la dictadura. Un sistema polític totalitari, una clara separació entre vencedors i vençuts, venjança i repressió, una població sota control i sota sospita, inseguretat, manifestacions religioses, homenatges als màrtirs, etc. I tot agreujat

Les Borges Blanques, justament el poble de Francesc Macià, van rebre les tropes franquistes amb por i silenci.

en aquells moments per la presència, i el comportament, d'unes tropes ocupants i insultantment victorioses.

La segona ofensiva sobre Catalunya s'inicià el 23 de desembre del 1938. Les tropes franquistes van trencar el front del Segre per Seròs i Balaguer. Tot just en un mes i mig, van caure les Borges Blanques, Tarragona, Cervera, Tàrraga, Barcelona, Solsona, Girona i la Seu d'Urgell. L'ocupació de Catalunya es va completar el 10 de febrer.

Des del 7 de gener, la ciutat de Lleida estava totalment sota control de l'exèrcit franquista. Després de nou mesos de front, calia emprendre definitivament les transformacions necessàries perquè la ciutat prengués el rostre adient a la nova situació. Per exemple, feia mesos que estava previst dedicar l'avinguda de la República, actual rambla de Ferran, al *caudillo* d'Espanya. Però l'homenatge no s'havia pogut realitzar perquè es tracta d'una via que corre paral·lela al riu i, per tant, era zona batuda pel foc enemic i intransitable fins que no es culminà l'ocupació.

El mateix regidor Diego Abizanda també va presentar l'11 de gener una moció a la comissió gestora municipal en què proposava molts canvis per als carrers de Lleida. No es podia tolerar la continuïtat de noms que "*nos recuerden oprobios y vergüenzas que el Glorioso Movimiento Nacional borra para siempre*". Calia que el poble recentment "alliberat" oblidés el que "*elementos izquierdistas, despechados y antipatriotas gravaron en lápidas y mármoles*".

Entre els noms proposats, cap sorpresa. En alguns casos es tractava de recuperar les denominacions tradicionals perdudes en època revolucionària, com Carme o Sant Antoni. La resta eren els símbols bàsics: España, Generalísimo, Calvo Sotelo, José Antonio, Eduardo Aunós, Mola, Sanjurjo, Yagüe, Héroes del Alcázar i Mártires. A més de les dades de l'ocupació de Lleida: Tres de Abril i Siete de Enero. Tanmateix, les competències de la comissió gestora no estaven gaire clares, i per això la majoria dels canvis es van posposar.

Encara més important que el canvi de noms, era la recuperació del cementiri.



Quan el front va partir Lleida, havia quedat en la zona controlada pels republicans. Fou necessari recórrer al de la veïna localitat d'Alpicat i s'estudià usar el de Torrefarrera, ja que el primer aviat es quedà petit. A més de ser una infraestructura bàsica per a les necessitats de tipus sanitari, mereixeria l'atenció de les autoritats locals pel seu enorme valor simbòlic. El cementiri era el millor espai per a homenajar els màrtirs caiguts en nom de Déu i d'Espanya, amb l'afegit que va ser el lloc on es realitzaren les principals matances de la repressió revolucionària.

Després de la "*totalitaria liberación de Lérida*", la comissió gestora municipal afirmava, amb l'habitual joc de paraules de la dictadura, que "*los sentimientos católicos de la población leridana imponen el deber a la autoridad local de proceder con toda premura a desterrar para siempre el espíritu sectario de nuestro Camposanto*". Amb aquest esperit, Abizanda va defensar la necessitat de conservar, com quelcom sagrat, el mur on s'havien fet les execucions "*hasta tanto el Ayuntamiento determine definitivamente lo que proceda como homenaje a los que en aquel lugar fueron vilmente asesinados por las hordas marxistas*".

Malgrat l'interès que va demostrar l'Ajuntament, alguns familiars de caiguts pensaven que no s'estava fent tot el necessari pels seus. El dia 10 de fe-

brer, el regidor Julio Corderas comunicava al consistori que un grup de familiars exigia la immediata construcció d'un mausoleu al cementiri. Fins i tot sembla que amenaçaven de prendre la iniciativa a les autoritats si aquestes no es mostraven prou diligents. Decidiren estudiar la convocatòria d'un concurs d'arquitectes per realitzar l'obra i el cementiri finalment tindria, i encara té, un voluminós record per als *màrtirs*.

Però en aquells moments, Lleida era una ciutat que havia de ser globalment reconstruïda. L'empremta destructiva del front, i sobretot dels bombardeigs que precediren l'ocupació, era terrible. Segons un informe emès per l'arquitecte municipal al mes de març, el nombre d'edificis destruïts totalment superava els cent deu, mentre que els que necessitaven algun tipus de reparació en tot el terme s'aproximaven al 90%. Era "*urgentísimo acudir al remedio de los grandes daños que la guerra ha causado en nuestra ciudad*".

Amb el temps, la reconstrucció material de la ciutat es va fer visible, el balanç demogràfic esdevingué positiu, amb uns quants anys més l'economia es redreçà. La recuperació humana, cultural i moral ja seria una altra història.

Joan Sagués San José
Universitat de Lleida

El 15 de gener del 1939, a les tres de la tarda, les tropes franquistes hissaven la bandera victoriosa al balcó de l'Ajuntament de Tarragona mentre cantaven el 'Cara al Sol'.

L'entrada de les tropes franquistes a Tarragona

En els primers dies del mes de gener del 1939, quan l'exèrcit franquista ja controlava la comarca del Priorat, el comissari de la Generalitat de Catalunya, Ramon Sanahuja Solé, l'alcalde de Tarragona, Jaume Castelló Pena, i el comandant militar de la plaça, el coronel Fernando del Rosal Rico adoptaven les primeres mesures per procedir a l'abandonament de la ciutat.

Al port s'havien desmuntat les grues i s'ordenava la partida de les embarcacions rumb a Barcelona. D'altra banda, diferents peces gòtiques i renaixentistes del Museu Diocesà, així com una part del patrimoni documental i bibliogràfic de la Biblioteca Provincial, eren traslladats a la masia gironina de Montllufà de Bescanó, lloc en el qual ja s'havia concentrat en els darrers mesos bona part del patrimoni artístic tarragoní. Així mateix, el replegament dels diferents serveis administratius i de l'escadusser parc mòbil anirà paral·lel a l'evacuació dels ferits i malalts ingressats en els hospitals militars del complex de la Savinosa.

La nit del dia 13, llevat del sistema sonor d'alarma, es procedia a la retirada de l'escàs i insuficient material antiaeri que havia intentat defensar la ciutat. L'endemà, de matinada, la policia inutilitzava alguns serveis estratègics, com els equipaments de l'emissora de Ràdio Tarragona, les instal·lacions de telèfons i la central de telègrafs. Poc després,

cap a les 8 del matí, el pregoner municipal difonia un ban municipal en el qual, per ordre de l'autoritat militar, s'ordenava l'evacuació de la població. No era necessari, bona part dels ciutadans vinculats o identificats amb el règim republicà ja havien iniciat el camí cap a l'exili. Ja feia dies que Tarragona era una ciutat gairebé deserta i paralitzada. Els homes amb edats compreses entre els 18 i 45 anys havien estat mobilitzats per l'exèrcit. La resta de tarragonins, amb la por i la gana al cos, es dispersava en els masos i pobles de l'entorn, cercava aixopluc a les coves del Llorito o bé s'amagava en els refugis antiaeris. La nit del 14 al 15, mentre a la ciutat els més agosarats i famolencs aprofitaven el buit de poder per saquejar alguns dipòsits de queviures, les tropes franquistes encenien fogueres al llarg del semicercle de muntanyes que delimiten el Camp de Tarragona; l'ocupació era inevitable i imminent.

L'entrada dels franquistes. A les 2 de la tarda del dia 15, en el pont del Francolí, la resistència republicana encara causava una trentena de baixes entre els homes dels primers camions de la 105 divisió del cos d'exèrcit marroquí que procedien de Cambrils. Malgrat tot, una hora més tard, els soldats de la primera bandera de Falange Española Tradicionalista de la cinquena divisió de Navarra, després d'entrar a la

Ajuntament de Tarragona, potser una de les capitals catalanes on els franquistes tenien més partidaris. Les tropes franquistes acabaven d'entrar a la ciutat.

ciutat per la carretera de Lleida, hissa-ven l'enssenya victoriosa al balcó de l'Ajuntament mentre entonaven el "Cara al sol". A Tarragona, si més no oficialment, la guerra ja s'havia acabat. Quatre dies més tard, les últimes posicions defensives de l'exèrcit de la República a la comarca, establerta al llarg de la línia del riu Gaià, seran definitivament superades per l'exèrcit de Franco.

L'endemà, el dia 16, sense més preàmbuls, les noves autoritats prenen possessió dels seus càrrecs. El general Antonio Aymat Jordà serà el nou governador militar de la plaça. Antonio Iturmendi Bañales, carlí i advocat de l'estat de professió, ocuparà el lloc de governador civil, nomenat directament pel ministre Ramon Serrano Súñer. El reusenc Josep M. Fontana Tarrats exercirà les funcions de cap provincial del partit únic FET i de les JONS. Per la seva banda, la comissió gestora de la Diputació, constituïda mesos abans pel governador civil de Castelló, tindrà com a primer president José Francisco Grego Grego. Finalment, a l'Ajuntament de Tarragona, el capità del Cos Jurídic Militar, Julian Dávila García, escollirà els homes de la primera comissió gestora i designarà com a alcalde el militant de la CEDA Eusebio Mújica Jaca, capità de Sanitat Militar i dentista de professió.

Després del relleu del personal polític, s'escenifica el nou ritual del règim amb l'actuació conjunta de dos dels eixos en els quals es vertebra el franquisme: l'exèrcit i l'Església catòlica. A les 11 del matí, davant del monument a Roger de Llúria, se celebrava a l'aire lliure la primera missa pública des del juliol del 1936 i, seguidament, una desfilada dels batallons de la cinquena divisió Navarra pel passeig de les Palmeres sota la presidència del general José Solchaga. El mateix dia, amb el doble objectiu de guanyar la simpatia i d'apaivagar la fam d'una població que feia mesos que sobrevivia amb unes quantitats insuficients de llenties, cigrons, arròs, pèsols i pa, s'organitza el primer repartiment de queviures. Llargues cues es formen davant del personal d'Auxilio Social, que distribueixen els aliments que con-



tenien uns camions procedents de Lleida, principalment pa, pots de llet condensada, galetes i xocolata.

Quina era la Tarragona que va trobar l'exèrcit ocupant? La ciutat apareixia devastada per divuit mesos de constants bombardeigs: 3.800 bombes llençades per quasi 600 avions, bàsicament italians i alemanys. Un informe municipal datat el 9 d'agost del 1939 recollia les xifres de 74 edificis totalment destruïts i 522 parcialment enderrocats per les bombes. Tot plegat, representava unes pèrdues econòmiques que s'elevaven a la xifra de 19.678.700 pessetes i prop de 6.000 persones s'havien quedat sense habitatge. Tanmateix, molt més importants que els estralls materials era la pèrdua de vides humanes. L'acció indiscriminada i criminal de l'aviació feixista registrarà 230 víctimes mortals –166 homes i 54 dones, 15 dels quals eren menors de 14 anys– i més de 350 ferits. L'objectiu de minar la resistència física i moral de la rereguarda mitjançant els bombardeigs sistemàtics sobre la indefensa població civil s'havia aconseguit en bona part. La ciutadania, exhausta, acabarà anhelant la fi de la guerra, malgrat que això per a molts representava la derrota.

La guerra, però, no s'havia acabat. Ara començava una de les repressions

més cruels i sistemàtiques de l'Europa occidental durant el segle XX. A Tarragona, a més a més de la presó provincial, situada a la torre del Pretori, caldrà habilitar com a centres de detenció d'una gran massa humana la caserna del regiment Almansa, el seminari i els convents dels Carmelites, de la Vella, dels Germans de la Doctrina Cristiana i de les Oblates. Només en el període que va de febrer del 1939 al juliol del 1940 se celebraren 5.321 consells de guerra sumaríssims, que van condemnar més de 700 persones a l'afusellament. Les penes de mort o d'emprisonament gairebé perpetu es dicten simultàniament a les confiscacions de béns i a l'aplicació d'una àmplia purga sobre els funcionaris. A la província de Tarragona, 189 funcionaris nomenats per la Generalitat de Catalunya entre 1932 i 1937 són cessats immediatament. En el mateix sentit, la separació del servei recau sobre el 80% dels mestres i 222 empleats municipals són depurats i les sancions afecten més del 63,5% del personal. En aquells dies de la segona quinzena del mes de gener del 1939 ningú no podia albirar encara l'abast del que representava la llarga i fosca nit del franquisme que tot just s'iniciava.

Jordi Piqué Padró

Manresa, la ciutat industrial que havia posat la seva indústria de guerra al servei dels lleials, sofria el 19 de gener l'últim bombardeig. Exhausta, rebia les tropes feixistes el dia 24.

Manresa, ocupada pel feixisme

Durant tota la guerra, la ciutat de Manresa va participar molt activament en la mobilització general en la lluita contra el feixisme. La seva condició de destacada ciutat industrial li donava uns recursos que va posar a disposició de la causa republicana. Des de l'inici de la guerra va aportar un nombrós contingent de milicians voluntaris procedents de totes les organitzacions sindicals i polítiques republicanes. El nombre de soldats republicans morts va ser d'un miler, d'una ciutat que l'any 1936 tenia 36.478 habitants.

Manresa va reconvertir una part de les seves fàbriques en indústries de guerra que proveïen de roba, calçat, metralladores i bombes l'exèrcit popular. El gener del 1939 n'hi havia vuit que encara estaven en ple funcionament. Cal recordar que la majoria de les indústries de la ciutat van ser col·lectivitzades, eren els mateixos treballadors els qui les gestionaven. Les autoritats van disposar la construcció de nombrosos refugis per a la població en cas de bombardejos. Per això es van organitzar unes brigades de treball que van suposar una gran mobilització ciutadana. Una allau de refugiats de tot Espanya que fugien de les tropes nacionals van

ser acollits a Manresa com es va poder. Amb la caiguda de Lleida la guerra va anar ocupant els espais de la ciutat. Així, es va convertir en el centre hospitalari de l'exèrcit de l'est i s'hi van habilitar quatre hospitals militars: l'Hospital de Manresa (sant Andreu), les Saleses, l'Institut d'Ensenyament Secundari, el Grup Natura (La Salle). En les dependències de l'escola Renaixença es va instal·lar l'acadèmia d'oficials. Diversos edificis van ser destinats a casernes militars: la caserna del Carme, el col·legi de sant Ignasi, la fàbrica del Panyos, la fàbrica del Guix, el casal Germanetes.

Tot plegat donava a la ciutat un caràcter de ciutat en guerra. Però el fet de guerra més impactant per a tothom van ser els bombardejos que van commoure la ciutat en dues ocasions. El bombardeig del dia 21 de desembre del 1938 va provocar uns 33 morts de totes les edats. Aquestes morts van ser el detonant definitiu per a ensorrar la moral de la població. Però encara hi va haver un segon bombardeig, el dia 19 de gener, que va acabar de desfer la resistència i d'infondre el terror. La població, que ja veia prop el final de la guerra, es va amagar als refugis i es va tancar a les cases fins l'entrada dels nacionals.

Els darrers dies. El Consell Municipal de Manresa va viure una sotragada a final del 1938. L'alcalde, Joaquim Fornells i Parera, va ser inculpat del delictes de contraban de safrà. El dia 22 de desembre el Consell va elegir un nou alcalde, el ferroviari cenetista Emilià Martínez Espinosa. De feia mesos que escassejaven tota mena de productes de primera necessitat, s'havia imposat el racionament però les cues per aconseguir aliments, el mercat negre, la fam, eren el pa de cada dia. Des de la batalla de l'Ebre, en què es van esgotar les energies de Catalunya, la situació s'anava fent crítica. La caiguda del front del Segre va ser l'inici de la fi. A Manresa començaven a afluir gran quantitat de refugiats i de ferits que omplien els hospitals. Les desercions també creixien. Alguns esperaven el final de la guerra amb alegria, altres amb

temor, però sens dubte que el sentiment general era el desig que s'acabés aquella guerra.

El front de guerra s'acostava de ponent de manera implacable. Cada dia els nacionals estaven més a prop. Les autoritats militars havien realitzat plans de defensa entorn de Manresa per impedir que travessessin el Cardener i el Llobregat. En un últim i desesperat intent de defensa de Manresa es va mobilitzar la població per cavar trinxeres defensives entorn de la ciutat. Però no hi havia res a fer. No hi hagué una defensa o resistència de Manresa. Abans de l'ocupació de Manresa els darrers combats entre els dos exèrcits es van produir a la serra de Castelltallat, vora de Fonollosa. Sembla que centenars de republicans hi van ser fets presoners. L'exèrcit republicà va continuar la seva retirada, mentre abandonava i inutilitzava el material que no podia portar perquè no fos aprofitat pels nacionals. Les darreres tropes de l'exèrcit republicà en retirada van travessar el Cardener i la ciutat de Manresa la nit del dilluns 23 de gener. Darrere seu, la matinada del dia 24, van dinamitar-ne els ponts per dificultar l'avanç dels enemics. Només el pont de Pedra o de sant Francesc no va quedar destruït, sols danyat, però permetia el pas. La tarda del dilluns la gent compromesa amb la causa republicana o que tenia por dels nacionals va acabar de marxar de la ciutat. Llavors es van produir alguns saquejos, el més important va ser el dels Magatzems Jorba. Durant la nit del dilluns, des de la ciutat es veien tot de fogueres situades als turons que hi ha a la banda de ponent. Eren els grups de soldats nacionals que estaven a punt d'entrar a Manresa.

L'ocupació. L'ocupació de Manresa es va produir el dimarts 24 de gener. L'exèrcit nacional ocupant era el cos de l'exèrcit del Maestrat del general García Valiño. L'estratègia per ocupar la ciutat va ser una maniobra d'encerclament pel nord i per l'oest. Així, una part travessà el Cardener al nord de Manresa i es dirigí cap a Sant Fruitós i l'altra travessà el Cardener al sud de Manresa i es dirigí cap a la zona de cal



EL TEMPS

Gravat. Hi va haver combats aïllats en diversos indrets de les rodalies de Manresa. Uns quaranta soldats morts en serien la prova. Cap a les 10 del matí entraven a Manresa els terços de requetès de Montejurra i Lácar.

La població de la ciutat estava amagada als refugis i a les cases i no s'atrevia a sortir. La gent havia sentit moltes coses sobre la violència, els abusos i les represàlies dels franquistes. Però de mica en mica va anar sortint al carrer i aclamava els vencedors. S'iniciava una nova etapa en la vida de la ciutat. El diari *El Correo Español - El Pueblo Vasco* escrivia el dia 25 de gener: "*Ha sido tomada Manresa. ¡Cuántos recuerdos trae a la memoria este nombre! Las famosas Bases de Manresa no han sido ajenas al deplorable proceso político que estamos ahora liquidando a punta de bayoneta. La unidad de España se rehace a sangre y fuego.*"

Les autoritats militars van establir un nou Ajuntament o Comissió Gestora presidida pel carlí Domènec Prunés Miquel com a alcalde, amb quatre tinents d'alcalde i dotze consellers. A partir d'ara el control de la població estarà en mans de l'alcalde. Ell tindrà el gran poder de controlar la repressió sobre la població, de decidir qui rebia o no avals, permisos, llicències, ajudes, indemnitzacions, etc. Quedava clar que a partir de llavors per poder-se moure per

A dalt, indústria de guerra. Manresa havia estat un element important per a les forces republicanes, en el sentit que havia transmutat la seva indústria de civil a bèl·lica. Els bombardejos gratuïts, dels dies finals abans de l'entrada del feixistes, foren el preu que pagà Manresa per ser part de la indústria militar republicana.

A la següent pàgina, les forces franquistes entrant a la ciutat.



EL TEMPS

la ciutat calia ser addicte al règim. El dimecres dia 25 els principals carrers de la ciutat estaven plens de soldats marroquins que muntaven parades on venien tot d'articles que feia temps no es veien a la ciutat, com tabac, plàtans, licor, xocolata... L'exèrcit ocupant va ser el protagonista de fets greus: robatoris, violacions i morts. El cas més conegut va ser el de la mort de Florinda Subirana, esposa del director de la fàbrica de cal Subirana, degollada per un marroquí. Víctimes de marroquins també ho van ser Lúcia Garsaball, Jeanne Roclandts i el soldat ferit Joan Camprubí Puig. Mentre que Maria Llobet Puig, de la masia de ca l'Estevet, al Raval del Suanya, es va dir que havia estat violada i morta per requetès.

El dijous dia 26 es va fer una gran i solemne missa de campanya en què estava convocada la població. La presidència era ocupada per militars, eclesiàstics i el nou Ajuntament. Oferien a la població una imatge ben clara de quins eren els suports del nou règim. L'endemà es va fer la missa per restablir el culte a la basílica de la Seu, que s'havia salvat de la destrucció. De seguida es va procedir a restaurar el culte a tots els temples i a reconstruir-los.

La repressió. El primer gran objectiu del franquisme era destruir tot rastre del sistema democràtic i republicà i dels seus valors. I això es feia a sang i a foc amb una repressió ferotge, bru-

tal. El segon objectiu era construir un nou ordre nacionalcatòlic i feixista.

El nou règim va comportar una forta repressió contra totes aquelles persones que no eren prou addictes i que havien tingut un passat republicà més o menys significat. A pesar que tothom qui va voler va fugir i es va exiliar o amagar, van ser moltes les persones que van ser empresonades. És el cas del darrer alcalde republicà, Emilià Martínez, que es va amagar i després d'un temps es va presentar a les autoritats. Sort en va tenir que va poder aconseguir un aval. Va estar uns anys empresonat a Manresa mateix, on formava part d'un batalló de treball que construïa el pont i la plaça de la reforma.

El nombre de presoners va acabar saturant els espais de reclusió habilitats: la presó de la baixada de la Seu, el col·legi de sant Ignasi, la presó de Santa Clara.

A Manresa es van realitzar consells de guerra, però era al Camp de la Bóta de Barcelona on s'afusellava. En total van ser trenta els manresans afusellats. Entre ells Agustí Espinalt Sanllehí, que havia estat regidor del primer Ajuntament republicà.

El govern de la ciutat va recaure en persones de la dreta tradicional, en especial els carlins. El personal polític es nodria de persones que havien ocupat l'Ajuntament en èpoques a la dictadura de Primo o a la República sota llistes dretanes. No serà fins al febrer del

1942 que el control passarà a mans dels falangistes. De fet, a la Falange s'hi havien apuntat tots aquells de la burgesia manresana que volien tenir algun protagonisme o volien tenir les coses més fàcils. Les institucions manresanes com la Cambra de Comerç i Indústria, la Caixa d'Estalvis de Manresa, la Junta de la Sèquia, la Cambra de la Propietat, etc., van passar a mans de la burgesia tradicional. Totes les entitats, fins les més petites, estaven controlades i els calia permís per a tot. Les noves autoritats van imposar el castellà com a única llengua d'ús públic. El català quedava restringit a l'estricta àmbit privat i encara així era mal vist. Així doncs, els rètols i la documentació de tots els establiments de la ciutat es van haver de fer en castellà sota l'amenaça de multa i de problemes.

El nomenclàtor de la ciutat es va castellanitzar. Però a més es van eliminar molts noms de carrers dedicats a personatges i fets no grats al nou règim. Ara els carrers es batejaven amb personatges del règim franquista, amb eclesiàstics i conservadors en general que responien a l'ideari nacionalcatòlic.

També havia arribat l'hora del retorn de la brutal explotació de la classe treballadora. Treballar molt i cobrar poc. El resultat va ser una baixada en picat del nivell de vida. Fins a la dècada dels cinquanta no es va recuperar el nivell de vida del 1936. L'ordre imposat al treball era el d'una gran caserna: treballar, callar, obeir i per postres passar gana. La por s'havia apoderat de tothom perquè tothom podia ser acusat de ser contrari o poc addicte al règim i això podia portar greus problemes.

La imposició del nou règim feixista va suposar la destrucció del sistema democràtic i reformista que havia intentat posar en marxa la República però també la destrucció del teixit social i cultural de caràcter popular i obrerista, catalanista i d'esquerres que s'havia anat desenvolupant al llarg d'una centúria. L'esquerra, els sectors populars gairebé quedaran reduïts a zero i hauran de resistir i lluitar en condicions molt difícils, heroiques.

Jaume Serra i Carné

L'ocupació de Barcelona

La matinada del 26 de gener, mentre els darrers soldats republicans marxaven en retirada, les tropes franquistes ocupaven la ciutat.

El dia 24 de gener de 1939 l'exèrcit franquista, en el seu avenç imparable, havia arribat fins al riu Llobregat, on el general Rojo havia previst establir una última i ja impossible línia de defensa davant de Barcelona. Dos dies abans, els tres governs que residien a la capital catalana –el de la República, el català i el basc– havien abandonat la ciutat i, com milers de catalans i barcelonins, es dirigiren cap a la frontera francesa. La matinada del dia 26, mentre els darrers soldats republicans marxaven en retirada, les tropes franquistes ocupaven la ciutat: la cinquena divisió de Navarra, comandada pel general José Solchaga, ocupava el Tibidabo i Vallvidrera i a primera hora de la tarda iniciava la davallada cap al centre de la ciutat; les tropes del cos d'exèrcit marroquí, del general Juan Yagüe, s'emparaven de Montjuïc, la quarta divisió de Navarra avançava des de Cerdanyola i Montcada, mentre els italians dels *Corpo di Truppe Volontarie* enviaven una columna motoritzada des de Terrassa. A primera hora de la tarda es feia efectiva l'ocupació dels punts neuràlgics de la ciutat. El "comunicat oficial de guerra" de l'exèrcit franquista, donava a conèixer l'ocupació de la ciutat amb aquests termes:

"Barcelona ha sido conquistada. La maniobra de los Cuerpos de Ejército nacionales abrió el camino a la entrada de las tropas a la capital.

En la zona del Pirineo, los Cuerpos de Ejército de Urgel y Aragón destruyen y persiguen los restos de las Divisiones

rojas. Al Este de Manresa, en la región Central, el Cuerpo de Ejército del Maestrazgo bate duramente a las unidades rojas que intentan oponerse.

En las inmediaciones de Barcelona son los Cuerpos de Ejército de tropas voluntarias y de Navarra los que, brillantemente, combaten, envuelven y arrojan la defensa roja al Norte de Barcelona, mientras el Cuerpo de Ejército Marroquí, operando inmediato a la costa, avanza por el Oeste, clavando la bandera de España en la fortaleza de Montjuich. Fuerzas legionarias de Navarra y marroquíes cruzan en las primeras horas de la tarde la capital, tomando posesión del puerto y lugares estratégicos, siendo aclamadas con entusiasmo delirante por la población.

A la brillante actuación de los generales y mandos han correspondido el heroísmo y alto espíritu de nuestros soldados, insuperable en la batalla y que no reconocen obstáculos en el camino de la victoria.

El rápido avance de nuestras tropas ha permitido liberar mil doscientos hermanos cautivos en la fortaleza de Montjuich".

La pràctica totalitat dels testimonis coincideix a assenyalar l'existència d'una certa eufòria entre la població que va restar a Barcelona amb l'entrada de l'exèrcit franquista. Segons ha deixat escrit un autor anònim "el desgavell polític i econòmic anterior, les privacions i la manca d'esperança en la gestió del Govern Negrín posaren més curiositat i expectació a l'arribada de les forces franquistes que hostilitat", de tal manera que no van manca manifestacions d'entusiasme.

Tots els testimonis també coincideixen a dir que l'ocupació va ser una passejada militar i que, dins de la ciutat, no hi hagué un sol tret. Això sí, la situació

Cartell propagandístic franquista, distribuït a Catalunya tot just després de l'ocupació i la victòria feixista. El lema és tan clar que sobra qualsevol comentari.

Tots els testimonis també coincideixen a dir que l'ocupació va ser una passejada militar i que, dins de la ciutat, no hi hagué un sol tret. Això sí, la situació en què es trobava Barcelona era deplorable



EL TEMPS

en què es trobava la ciutat era deplorable: “Els carrers bruts; fusells, cartutxeres i uniformes dels darrers fugitius abandonats a les cantonades i, sobretot, dins de les entrades d’escaleres i magatzems. La gent feia dos dies, el dimecres i el dijous, que es dedicava a assaltar establiments, centres oficials, magatzems d’intendència, hospitals i cases d’assistència social. Qui més qui menys anava pel carrer portant un paquet o un sac d’alguna cosa. La tarda i la nit de

l’entrada de les forces encara durava aquest estat de coses. Al carrer, les petites fumaroles indicaven el munt de paperassa cremat per por de comprometre’s”, continua escrivint el nostre autor anònim. Mentre que “moros i italians començaren a fer de les seves. Els primers, sobretot, deixaren les barriades extremes completament buides d’aviaram, ràdios, rellotges, paraigües, petits objectes propis per a tornar a revendre. S’atrevien també a abusar d’algunes do-

nes. A les Planes, Sant Andreu i Coll-Blanc hi va haver algunes reaccions contràries per aquestes malifetes i alguns hi deixaren la pell”.

Règim d'ocupació. En l'ordre polític, el mateix dia 26 de gener el general Franco publicava un ban segons el qual Barcelona quedava sotmesa a un règim especial d'ocupació –que s'allargaria fins el dia 1 d'agost del 1939– i nomenava per fer-se càrrec de la nova situació el general Eliseo Álvarez Arenas, que ja era sotssecretari del Ministeri d'Ordre Públic en el govern franquista. L'endemà publicava un ban en què s'establien les normes concretes que havien de regular el nou règim d'ocupació. Era en la part expositiva d'aquest ban on Álvarez Arenas afirmava: “*Estad seguros, catalanes, de que vuestro lenguaje en el uso privado y familiar no será perseguido*”, en una clara al·lusió a la proscripció de la llengua i la cultura catalanes en l'esfera pública que va imperar durant tot el franquisme.

El mateix dia 27 de gener les noves autoritats militars nomenaven alcalde de la ciutat Miquel Mateu i Pla, que havia fet la guerra amb Franco i esdevenia representant d'una burgesia catalana col·laboracionista amb el nou règim que s'anava establint. La resta de membres del consistori barceloní eren Antonio M. de Simarro Puig, José Bonet del Río, Josep Ribas Seva, José de Quadras, baró de Quadras, Aurelio Joaniquet, Carles de Montoliu, baró d'Albí, Ignacio Ventosa Despujol, Lorenzo García Tornel, Guillermo Azcoitia i el marquès de Sagnier, representants tots ells d'una burgesia ideològicament poc homogenia, però que anava des del monarquisme, fins a Falange, passant per l'extrema dreta i el carlisme. En cap cas, la Lliga Regionalista, que tan generosament havia prestat suport l'exèrcit insurrecte, tenia representació a l'Ajuntament barceloní. El dia 30 de gener era nomenat president de la Comissió Gestora de la Diputació de Barcelona José M. Milà i Camps, comte de Montseny, però, en canvi, el càrrec de governador civil de la província quedà vacant fins el mes de juny de 1939. Hom nomenà, a més, cap provincial del “partit únic”

FET y de las JONS Mariano Calviño de Sabucedo Gras.

S'iniciava d'aquesta manera una nova etapa en la història de la ciutat, presidida, en primera instància, per una repressió indiscriminada. Si durant el primer mes semblava predominar una certa calma policíaca, i només eren detingudes les persones més destacades del règim republicà, aviat es desfermà una autèntica fol·lia repressiva. Les cues de delators davant del local que Falange havia obert en ple passeig de Gràcia ben aviat van donar fruit. I, transcorregut el primer mes, “la repressió ha arribat a capes tan neutres, que la mateixa gent d'ordre se n'ha indignat. De boca en boca i en estaments ben diferents, corre la mateixa frase: “Això no pot durar!”, escriu el nostre informador anònim.

El dia 14 de febrer s'inaugurava el Camp de la Bota com a nou camp de l'horror, amb el primer afusellament resultat d'un dels primers consells de guerra que es van ceebrar a la ciutat i que va portar davant de l'escamot d'afusellament l'advocat i polític de l'esquerra federal Eduardo Barriobero Herrán.

La fam que la majoria de la població arrossegava des de feia mesos va ésser objecte de no pocs negocis especulatius: “Els camions d'intendència italians entraren carregats de productes de les “regiones nacionales”; al seu ps anaven especulant amb la gana passada i fent grans negocis. Els moros es cuidaren de les operacions de detall, s'apoderaven temporalment de botigues i establiments i cobraven en principi només que en plata o objectes de valor”. I mentre les diverses organitzacions del *partit únic* creixien de manera espectacular, i es reproduïen pels carrers les desfilades de *flechas*, *cadetes*, *margaritas*, *pelayos* o *requetés*, amb salutacions a la romana i tota mena d'himnes imperials. Tot signe de catalanitat era perseguit i proscribit de la vida pública. Perquè, com volien deixar ben clar les noves autoritats, segons resava una de les consignes que van divulgar amb més intensitat els ocupants, amb l'exèrcit i amb les forces d'ocupació, “*ha llegado España*”.

Pelai Pagès

Universitat de Barcelona

En l'ordre polític, el mateix dia 26 de gener el general Franco publicava un ban segons el qual Barcelona quedava sotmesa a un règim especial d'ocupació –que s'allargaria fins el dia 1 d'agost del 1939– i nomenava per fer-se càrrec de la nova situació el general Eliseo Álvarez Arenas, que ja era sotssecretari del Ministeri d'Ordre Públic en el govern franquista. L'endemà publicava un ban en què s'establien les normes concretes que havien de regular el nou règim d'ocupació

Mataró, entre la por i l'alleujament

El 27 de gener del 1939 les tropes feixistes van ocupar Mataró sense cap resistència.

La tarda del 26 de gener del 1939 els mataronins s'aplegaven al voltant de les poques ràdios que no havien estat requisades per les milícies republicanes. Per les ones, els ciutadans s'assabentaven de la caiguda de Barcelona, la qual anunciava que l'arribada de les tropes nacionals a Mataró no tardaria gaire. Davant aquesta temença, tots els regidors del consistori republicà es reunien a l'ajuntament. Un d'ells, ignorat per la resta de companys, insistia que la ciutat havia de rendir-se abans que les tropes del general Franco la destruïssin. Les resolucions d'aquell ple extraordinari eren dues: l'inici de la retirada de les tropes republicanes cap a Llanerxes i la crema de tota la documentació comprometedora. Després d'aquesta feina, la majoria de regidors s'afegien a la corrua d'exiliats que des de feia dies transitaven per la carretera nacional cap a França.

Paral·lelament a les decisions que es prenia a la Casa de la Vila, un grup de quintacolumnistes considerava que ja havia arribat la seva hora i decidien arribar-se a la presó per demanar l'alliberament dels presos. Els funcionaris de la penitenciària, encara fidels al règim, els negaven la petició, però els demandants no eren capturats tal com ho haguessin estat uns dies abans.

L'entrada dels guanyadors. El matí del 27 de gener el sol lluïa de valent. El neguit dels ciutadans contrastava amb la calma dels carrers. No es veia ni una ànima. Fins i tot la carretera havia deixat de ser un mantell d'exiliats. Només es veien petits grups de soldats republicans bruts i esparacats en retirada.

A primera hora del matí els funcionaris municipals anaren a treballar a l'ajuntament, però només eren quatre. Davant aquesta situació, el secretari republicà Salvador Cuadras, renunciava al càrrec i

el cedia a Josep Solà, que ja havia exercit el càrrec abans del 1929 i ho continuaria fent en el primer Govern provisional franquista. L'evident buit de poder a l'Ajuntament de seguida va córrer de boca en boca entre els mataronins i alguns d'ells l'aprofitaren per assaltar els dos magatzems municipals de proveïments, un situat a l'altar del Sagrament de la Basílica de Santa Maria i un altre al carrer Sant Isidor. Aquell migdia en moltes cuines de la ciutat es van poder bullir llegums i arròs, el fruit de la conquesta.

Mentrestant, els quintacolumnistes, convençuts que la pena i la misèria finalitzarien amb la imminent victòria de l'exèrcit del general Franco, van preocupar-se altre cop dels seus companys capturats. Ara sí, les portes del centre penitenciari s'obriren sense cap tipus de resistència. Els presoners alliberats decidiren caminar fins al turó de Cerdanyola, als afores de la ciutat i des d'on s'albira bona part de la costa central maresmenca. A més, aquests membres de la dreta local també acordaren ocupar la casa consistorial, on penjaren una bandera espanyola feta per dues cosidores de Mataró a canvi d'un bacallà.

Cap al migdia, en dues ocasions, el cor dels mataronins feia un salt. Primerament, un tanc de l'exèrcit republicà enfilava Riera amunt, però passava sense reacció per davant de la nova bandera de l'ajuntament, i tornava per on havia vingut. Diuen algunes fonts que en aquest moment el general Líster, cap de la columna republicana en retirada a la zona de Mataró, esperava dins un cotxe oficial davant de l'ateneu el desenvolupament dels esdeveniments. En segon lloc, una gran explosió se sentia en diferents punts de la ciutat. Els darrers republicans en retirada feien volar el pont d'Argentona per evitar l'avanç de les tropes nacionals. A més, com que Mataró estava desprote-

gida de qualsevol ordre, els ciutadans decidiren penjar llençols blancs als principals edificis de la ciutat i als terrats i balcons perquè fossin visibles per als avions.

Poc després, els expresoners situats al turó de Cerdanyola decidien enviar un representant a parlar amb els dirigents de les tropes franquistes que ja estaven a Vilassar de Mar. Des del centre de la ciutat, feien el mateix els quintacolumnistes. Però els militars franquistes no veien clar entrar en una localitat gran i desconeguda a la tarda quan a l'hivern aviat fosquejava. A més, hi havia la dificultat de superar la riera d'Argentona, sense pont. Però els arguments dels dos portaveus, basats en el perill de deixar durant tota la nit una ciutat com Mataró en terra de ningú, van ser efectius i els nacionals decidiren fora programa entrar aquella mateixa tarda a la capital maresmenca.

A dos quarts de sis les primeres tanquetes de l'exèrcit nacional i de la divisió Littorio entraven triomfalment i sense cap tipus de violència a la ciutat. Les principals artèries de Mataró, la Rambla i la Riera, s'omplien de gent que volia contemplar l'espectacle. Era una festa agredolça. La temença pel futur, l'alegria pel final de la guerra, la incertesa pels familiars desapareguts i la joia per recuperar certs costums, com la pràctica religiosa, es contradeien en el cor dels mataronins. Després de tres anys els sacerdots tornaven a passejar-se amb sotana per la Rambla, i aquells que havien estat amagats, identificables per la seva pal·lidesa, tornaven a respirar aire fresc.

Un d'aquests era precisament Joan Brufau, cap local de la CEDA, a qui molts feien mort o exiliat a l'estranger. La solemnitat de la seva pujada per la Riera cap a l'Ajuntament —a cada mà portava un dels seus fills que feien voleiar una bandera espanyola— i els comentaris amb què la gent el rebia, van fer que les tropes nacionals decidissin nomenar-lo alcalde del primer Ajuntament franquista. El discurs de Brufau va ser aplaudit pels assistents, la banda municipal va tocar l'himne nacional i, per a sorpresa de tothom, es va recuperar l'enllumenat públic —feia mesos que els carrers de la ciutat eren foscos per a evitar possibles bombardejos.



EL TEMPS

Després de la festa les tropes nacionals van ser distribuïdes a diferents equipaments de la ciutat on va passar la nit. L'endemà van continuar l'ofensiva cap al nord. Els italians, en canvi, es van allotjar a cases particulars i van estar quasi dos mesos convivint amb els mataronins. La seva presència ha quedat molt marcada en la memòria de la gent, tant en els homes, que els veien bona gent i sense cara de passar gana, com en les noies, que encara recorden els abrics negres, cenyits i elegants que duïen aquells joves soldats.

Aquella nit la majoria de mataronins van descansar tranquils. Pensaven que a partir de llavors la gana, els escorcolls a mitjanit o el soroll del cotxe fantasma, ja mai més els trencaria el son. Majoritàriament no eren franquistes, però el final de la guerra els satisfia. Altres, cofois per la fi del conflicte, però decebuts pel vencedor, ploraven d'amagat i començaven a cercar amagatalls on refugiar-se de les noves autoritats i de possibles revenges. De fet, però, la guerra a Mataró no acabava fins l'endemà. El 28 de gener uns avions, suposadament del bàndol nacional despistats, realitzaven el darrer bombardeig a la ciutat.

Maria Coll

Enrique Líster, al centre, va passar per Mataró en la seva retirada.

La temença pel futur, l'alegria pel final de la guerra, la incertesa pels familiars desapareguts i la joia per recuperar certs costums, com la pràctica religiosa, es contradeien en el cor dels mataronins

Les tropes feixistes desfilen victorioses pels carrers de Girona després de prendre la ciutat.



EL TEMPS

Les tropes franquistes que van arribaren, el 4 de febrer, a Girona, es trobaren una ciutat descomposta materialment i psicològica.

La caiguda de Girona

A la darrerria del mes de gener i primers dies de febrer del 1939, la ciutat de Girona esdevingué una parada obligada per a una munió de catalans i de lluitadors espanyols que eren empesos al camí incert de l'exili. La ciutat, presa pel pànic i la incertesa, com ho descriuen Rovira i Virgili o el general Rojo, presentava un aspecte desordenat i carregat de mal-fiança. L'alcalde, Pere Cerezo, d'Es- guerra Republicana, va ser el primer a tocar el dos cap a l'altra banda de la frontera.

L'entrada franquista. Castigada alhora per les bombes de l'aviació fran-

quista i per les destruccions de la retirada republicana, les tropes de la quarta divisió de Navarra la trobaren malparada i encesa, especialment per la banda del carrer Nou, descomposta materialment i psicològica, quan hi arribaren el 4 de febrer. L'ocupació militar, completada sense gaires esforços, va ser un acte més del passeig triomfal que els franquistes havien iniciat a les vigílies de Nadal per liquidar la campanya de Catalunya. La resistència de Girona, encarregada a les forces del general Enrique Líster, no passà de les paraules, i per aquest motiu les tropes d'ocupació van fer tanta feina en poc temps.

La versió oficial de l'entrada dels triomfadors és la donada en el comunicat de guerra corresponent al 4 de febrer del 1939: *"Nuestras tropas han rodeado en el día de hoy Gerona, que ha sido totalmente ocupada y rebasada. La población aparece casi destruida en su parte oeste por las voladuras e incendios que los rojos han realizado antes de huir. La población civil fue, en gran parte, obligada a evacuarse con toda clase de violencias. Los habitantes que han quedado cuentan verdaderos horrores de los crímenes y saqueos cometidos por los rojos. Nuestras tropas han sofocado numerosos incendios, evitando las voladuras del resto de la ciudad, que los rojos estaban llevando a cabo al llegar nuestras fuerzas."*

Tanmateix, el comunicat oculta que la població de Girona, a continuació de l'ocupació de Barcelona, patí una colla d'atacs aeris: un d'important el 28 de gener, dos més el 29 i nou l'1 de febrer. De resultes de l'impacte indiscriminat d'aquests atacs franquistes hi trobaren la mort una trentena de persones i foren impactats edificis particulars o institucionals que no tenien res a veure amb els objectius militars, com la casa de les Germanetes dels Pobres, on moriren una religiosa i quatre capellans que s'hi albergaven, o la Catedral, on una bomba causà un forat de tres metres de diàmetre a la volta de la nau única i estralls a les vidrieres.

Les cròniques de l'època contenen que, a dos quarts de dues de la tarda del 4 de febrer, les forces de la quarta divisió de Navarra accediren al barri de l'estació i que, abans de les dues, tota la divisió entrà per la banda occidental de la ciutat, mentre que per la banda oriental ho feren les tropes legionàries. Les descripcions de l'acte afegeixen que "dins de la ciutat es van fer 700 presoners i, pels voltants, més de 1.500". Val a dir també que, entre els elements ocupants, es comptaren uns quants gironins que durant el conflicte s'havien passat a l'Espanya "nacional" i que aleshores arribaren a casa, cofois i orgullosos, amb ganes de fer valer els mèrits acreditats entre els guanyadors.

Camilo Alonso Vega va ser el general en cap de l'exèrcit d'ocupació que fou

rebut amb tots els honors dels triomfadors. La vídua d'un dels tradicionalistes caiguts en la repressió de la rereguarda li va oferir un ram de lloren ornat amb els colors de la bandera espanyola. Després es possessionà de l'Ajuntament de la ciutat i comunicà als gironins la salutació dels generals Franco i Solchaga, cap de les forces de l'exèrcit de Navarra. En el seu parlament va fer la referència tòpica a l'heroisme d'Álvarez de Castro, agraï la rebuda dispensada i elogià l'espanyolisme dels catalans. *"Venimos —anuncià— trayendo pan, justicia y perdón"*, i va fer cridar als espectadors els crits de ritual: *"¡Viva España! ¡Franco, Franco, Franco!"*

La caiguda de Girona en poder de les tropes de Franco va ser celebrada pel Gran Consell del Feixisme, el qual va fer una declaració entusiasta en què saludava els vencedors i assegurava que el feixisme *"no habrá de descansar hasta que los Ejércitos de Franco hayan totalmente vencido al enemigo"*. Així mateix, l'alcalde de Barcelona, Miquel Mateu, expressà la seva satisfacció emotiva davant del *"rescate de Gerona, la ciudad inmortal, que si en otro tiempo supo escribir una página entera en la Historia de España porque estaba animada de un ideal purísimo de independencia de nuestra gran Patria española, hoy se ha hecho digna de aquel gesto abriendo sus brazos a sus salvadores, cuando los bigardos sin Dios y sin Patria aconsejan la resistencia"*.

Com a primera autoritat de la demarcació, el coronel Emilio Gómez del Villar es va fer càrrec del Govern Militar. La restauració de la institució del Govern Civil, suprimida el 1934, fou encomanada a un altre militar: el comandant d'enginyers Antonio Federico de Correa Véglison, que va arribar una setmana després de les tropes d'ocupació per endegar el nou ordre polític.

La reorganització de la vida municipal va ser encomanada a elements de la dreta tradicional, els quals el dia 6 es repartiren les tinences d'alcaldia i nomenaren alcalde l'oculista Joan Tarrús, que ja havia presidit l'Ajuntament en temps de Primo de Rivera i que pren-

gué possessió del càrrec dos dies després, en presència del capità Severino Lamas. A la Diputació, per la seva banda, el dia 7, el tinent auditor Tomás Garicano Goñi, futur ministre de la Governació, va ser l'encarregat de formar la nova corporació presidida per l'olotí Martirià Llosas, tinent auditor de l'exèrcit. El bisbe Josep Cartaïà, que el 1936 es va salvar gràcies a la Generalitat i es traslladà a Pamplona per esperar el triomf dels sollevats, finalment, es va reintegrar al seu lloc de comandament eclesiàstic el 18 de febrer. A l'endemig, però, ja hi hagué més d'una celebració litúrgica que va barrejar política i religió, en acció de gràcies a Déu pel triomf dels bons i la derrota dels dolents.

Però la pau que anhelava la majoria de la població, cansada de tres anys de guerra, no arribà de cap manera. Començà, en canvi, sota l'hegemonia dels militars, una nova etapa de dolor, de vexacions individuals i col·lectives, de revenja calculada i de claudicació de la fracció liberal i missaire, que va renegar del catalanisme i va callar davant la injustícia i l'eliminació física del derrotat, contenta amb la victòria de Franco perquè havia pogut recuperar les indústries, els temples i les preeminències socials.

Ben aviat els escriptors empordanesos Josep Pla, Carles Fages de Climent i Josep M. Gironella, oracles fidels de la nova situació, esdevingueren els glossadors interessats de la derrota republicana o de la gesta revengista. Els vençuts, en canvi, fins molts anys després, no pogueren conèixer els versos de l'"Oda" de Miquel Palol, que resumien llur lament en la més estricta intimitat:

"Un núvol de disbauxa i de tempesta ha agrisat tos capvespres autumnales; lleig crostisser les teves valls infesta, un colp de roc cega tes catedrals; altres veus, altres coples forasteres ofeguen tes cançons i el teu parlar, i amb un pobre escamot d'altres fronteres els teus herois d'ahir veus canviar."

Josep Clara
Universitat de Barcelona

El primer alcalde franquista de València

El 30 de març entraven a València les tropes franquistes i s'iniciava la repressió i la ineficaç gestió del primer alcalde.

Als darreres setmanes del mes de març del 1939, la situació política valenciana es va veure afectada directament per les notícies que arribaven sobre els enfrontaments entre els membres de la Junta de Defensa de Madrid. Les reaccions als diferents indrets del país van ser de tot tipus: alcaldes que desaparegueren emportant-se amb ells els cabals de les caixes municipals, comunistes que declaraven no tenir res a veure amb la línia dels successos madrilenys, articles en premsa que es decantaven cap a una rendició que, incomprendiblement, consideraven que estaria absenta de sang, etc. En poques paraules: l'esperit de resistència tant sí com no defensat per Negrín anava fent aigües per tot arreu entre una població cansada de la guerra. Amb tot, ningú no havia previst un pla d'evacuació davant la possibilitat d'una derrota. Una derrota que alguns veien immediata.

Caiguda de Madrid. L'anunci de la rendició de Madrid després del colp de Casado, que va lliurar la capital als sublevats, va tenir un efecte immediat en els fronts: la seua descomposició. Així, la confusió va afegir-se a una rereguarda republicana ja prou deteriorada. En teoria, tres anys llargs de guerra cruenta quedaven enrere. Les carreteres es convertiren en un autèntic allau de soldats republicans que es dirigien de tornada a les seues llars o bé, anhelant una possible escapatoria i mesclant-se amb un munt de persones que veien un futur immediat més que dolent, s'adreçaven cap als ports del litoral mediterrani, ja que no hi havia una altra via d'evacuació perquè les comunicacions terrestres estaven tallades i per les dificultats d'intentar fugir per aire.

Mentrestant, la quinta columna va prendre possessió dels diferents ajuntaments a l'espera de l'ocupació efectiva de l'exèr-

cit franquista. Tots els qui havien estat amagats, difuminats, els qui havien fugit o simplement havien sobreviscut a l'etapa bèl·lica, a més dels qui confiaven adaptar-se a la nova situació, s'afanyaren a nodrir els nous consistoris. Els menys preparats s'oferiren per a la cacera del roig, i no faltà qui aprofità l'oportunitat per revenjar-se. Així, les cunetes de les carreteres i els murs dels cementiris tornaren a omplir-se de cadàvers.

Una vegada arribat l'exèrcit, es van dissoldre aquestes corporacions espontànies. Es passà a formalitzar les noves gestores, generalment una mescla dels elements més reaccionaris. Els primers actes van ser redactar telegrams d'adhesió al nou règim i organitzar la corresponent missa de campanya i la consegüent desfilada militar acompanyada per l'entusiasme del personal més ranci.

València. Al cap i casal, les tropes franquistes desfilaren el 30 de març sota l'atenta mirada de Planas de Tovar, ja governador civil de la província, acompanyat per l'alcalde interí entre el 29 de març i el 12 d'abril, Francisco Londres, i el que seria primer alcalde franquista de València, Joaquín Manglano Cucalo de Montull, baró de Càrcer i Llaurí: un terratinent valencià, doctor en Dret i Filosofia i Lletres, que havia estat diputat a Corts el 1933 i regidor de l'Ajuntament de València. Membre destacat del carlisme, ja havia estat nomenat cap del "*Movimiento de la región valenciana*".

Les intervencions posteriors dels jerarques franquistes que es dirigien a la població no van deixar cap dubte del panorama que s'obria davant dels vençuts. El mateix Fernández Cuesta, encès per l'entusiasme de la seua diatriba a l'Alameda, amollà diverses perles entre les que cal destacar: "*Ahora se entenderá la dialéctica falangista del 9 largo.*" Si d'alguna



EL TEMPS

*La ineficàcia va ser
tanta que ni tan sols
el crèdit
extraordinari
demanat a la
primeria d'abril,
mig milió
de pessetes, es va
traduir en canvis
palpables
a la ciutat ni a mig
ni a llarg termini*

Com en altres poblacions,
la presa de València es va
celebrar amb una desfilada
de l'exèrcit victoriós pel
centre de la ciutat.

Composició de la primera comissió gestora municipal franquista de València

Alcalde-president: Joaquín Manglano Cucaló de Montull, baró de Càrcer i Llaurí.

Tinents d'alcalde: José Núñez Moreno, Jesús García Martínez, Alfredo Gómez Torres, Desiderio Criado Cervera, Francisco Ramón Rodríguez-Roda, Juan Colomina Barberá, Luis Cuñat Guillot, Francisco Londres Alfonso, José María Trénor Arróspide (marquès de Cerdanyola) i Enrique Goróstegui Rosillo.

cosa no es podia acusar els vencedors era d'hipocresia.

Les primeres mesures del nou consistori se centraren en el control total de la ciutat: ordres i bàndols consistents a exigir el lliurament d'armament, prohibició de circular pels carrers a determinades hores, impediment de desplaçaments sense salconduits, neteja de les façanes de l'antiga propaganda, obligació de deixar obertes les portes i els balcons de casa, etc., sense oblidar el reintegrament de tot allò que hagués estat en poder de qualsevol col·lectivització.

Paral·lelament, els antics quintacolumnistes guiaven els soldats per capturar rojos, dirigir els registres efectuats per les tropes d'ocupació, confeccionar llistes de persones per tancar, a més de realitzar els informes per autoritzar les diverses peticions de permisos d'armes...; així com certes tasques per a les quals es permetien actuar sense més explicacions, com ara citar a comparèixer davant les noves autoritats les persones que decidissin. Aquestes intervencions xocaven de front amb les intencions de l'exèrcit, que sembla que no li feia gaire gràcia restar a les ordres de civils, encara que fossin paramilitars. Aquesta situació es perllongà fins al 5 de juny del 1939, moment en el qual una ordre del mateix Franco obligava que les funcions de vigilància passaren a ser responsabilitat exclusiva dels militars, bé mitjançant l'exèrcit, bé mitjançant la Guàrdia Civil.

D'altra banda, les vicissituds que havia travessat el sentiment catòlic, arrelat o no, de la població dretana, sobretot pel que pertocava a la seua iconografia, portà a una veritable recuperació religiosa que es va iniciar immediatament: benedicció de temples, restabliment d'anteriors costums religiosos i reposició

d'imatges, a més de tornar a controlar l'educació i l'ensenyament.

Repressió. La realitat quotidiana es convertí en tot un desplegament repressiu. Totes les persones detingudes, militars o no, i sense distinció de graus entre els primers, anaren a parar als llocs habilitats per a la seua "classificació", un clar eufemisme per referir-se a camps de concentració improvisats. Les presons i les comissaries ràpidament es van veure desbordades a causa de l'elevat nombre d'interns, tot i que hi eren amuntegats sense més. Instal·lacions com la plaça de bous, les torres de Quart, el quarter de Montolivet, el monestir del Puig, el sanatori de Porta Coeli, edificis eclesiàstics, el penal de Sant Miquel dels Reis, etc., s'omplien cada dia amb nous detinguts.

Les condicions en què van romandre els detinguts eren pèssimes. Un càstig. Així, els aliments es reduïen a un parell de sardines en conserva i un tros de pa per cada cinc interns, que tampoc no rebien aigua potable en quantitat suficient: per exemple, a la plaça de bous no en reberen gens fins tres dies després d'entrar els primers detinguts. A les presons, les cel·les destinades a albergar tres interns, arribaren a compartir-les disset persones.

La necessitat va obligar a buscar recursos insospitats per poder aguantar. Moltes persones, cercant els seus familiars tancats, s'acostaven als llocs de confinament i, d'alguna manera, van poder pal·liar les penúries. Des de les obertures, els detinguts deixaven caure cordes i tot tipus de ginyes per aconseguir pujar qualsevol tros de menjar.

A pesar que a tots els havien desposseït dels seus objectes personals de valor, uns pocs pogueren conservar d'amagat algu-

na cosa. Així, sorgí un mercat entre detinguts i vigilants clarament desproporcionat a favor dels segons. L'estampa del soldat moro mostrant la llauna de sardines i dient "*platita, platita si quieres la latita*" es va convertir en una escena quotidiana.

L'alcalde, baró de Càrcer, tractà de presentar el futur immediat de la ciutat com l'inici de tota una era de benediccions. Però la realitat va ser molt diferent. D'una banda, la seva verborrea triomfalista no podia alterar la terrible realitat plasmada en la repressió i en la manca de proveïment de la població. D'una altra, el seu mandat s'inicià, enmig d'una clara improvisació, amb una depuració funcional.

La primera gestora, formada per deu membres dels sectors més representatius del nou règim, es mostrà des d'un primer moment ineficaç per afrontar la situació, incapacitat que tampoc no varià després de l'estiu, amb l'entrada al consistori de cinc gestors més: militars i falangistes, connectats amb el món financer o l'aristocràtic local. Tot allò que no funcionava es considerava responsabilitat directa de la "desorganització" anterior o bé conseqüències de la guerra. Però el fet és que les destrosses ocasionades pel conflicte no arribaren més enllà de les causades per les bombes franquistes al port i poc més. La falta de queviures o carburants i l'estat policíac, per exemple, no s'avenien gens amb aquell discurs del nou alcalde. La ineficàcia va ser tanta que ni tan sols el crèdit extraordinari demanat a la primeria d'abril, mig milió de pessetes, es va traduir en canvis palpables a la ciutat ni a mig ni a llarg termini.

Per fer-se una idea de la ineptitud del primer consistori franquista, només cal referir-se a la nova retolació dels carrers. A la resta del país aquesta tasca va ser la primera acció escomesa, mentre que al cap i casal tardà més d'un any a fer-se.

En definitiva, la capital del país va caure en mans dels vencedors sense oferir cap resistència. València, que durant una temporada havia estat capital de la República, va ser un dels darrers indrets ocupats per les forces franquistes que instauraven la institucionalització del terror.

Ricard Camil Torres Fabra

Alacant, últim reducte

Unitats italianes de la divisó Littorio entraven a Alacant la tarda del dijous dia 30 de març al so de la “Giovinezza”.

El comunicat oficial de guerra del 30 de març del 1939 del Govern de Burgos deia: “Les nostres tropes han continuat avui l’ocupació de la zona recentment alliberada, recorrent nombrosos pobles.

[...] En el Centre, s’hi ha dut a terme l’ocupació de la ciutat d’Alacant, en la qual s’han produït nombroses manifestacions, amb entusiastes aclamacions al Generalísimo.” (Font: Servicio Histórico Militar, *Partes oficiales de guerra*.)

L’entrada. Les tropes de les unitats italianes de la divisió Littorio, sota el comandament del general Gastón Gambara, van entrar a la ciutat d’Alacant per la carretera d’Ocaña la tarda del dijous 30 de març del 1939 al so de la “Giovinezza”. Mentre una part de la població aclamava l’exèrcit victoriós d’ocupació, els milers de republicans refugiats al port d’Alacant miraven amb desesperació la desfilada militar i, alguns fins i tot se suïcidaven. Segons l’informe del general Gambara, es van suïcidar vint-i-dos republicans; segons el testimoni del dirigent comunista Larrañaga, present al port aquell dia, en foren 136. Els soldats italians van entrar a la ciutat sense trobar resistència i solament hi van haver alguns trets de metrallera al port marítim per dissuadir els republicans refugiats al port, perquè no hi esclatara un enfrontament armat. Els soldats italians van acordonar la zona portuària i els republicans van organitzar-hi una petita resistència per garantir la fugida cap a la mar quan hi arribaren els vaixells que tothom esperava.

Durant el mes de març del 1939, després del colp d’estat de Casado a Madrid, la nit del dia 4, i de l’enfonsament dels fronts de combat republicans, les

autoritats republicanes alacantines havien fet gestions amb els falangistes detinguts en el Reformatori d’Adults de la ciutat per preparar el lliurament de poders i precipitar l’acabament de la guerra. La matinada del dimecres dia 29, les autoritats alacantines republicanes van embarcar en el vaixell Marítima cap a l’exili i la quinta columna alacantina antirepublicana, reforçada per falangistes arribats des dels pobles de la Vega Baixa del Segura, va ocupar els centres estratègics de la ciutat. Durant la nit, van nomenar alcalde Ambrosio Luciáñez, governador civil; cap provincial de la FET i de les JONS, José Mallol Alberola; i comandant militar, José Senante, que va preparar l’entrada de les tropes italianes ocupant posicions estratègiques en els carrers de la ciutat.

Atrapats a port. Mentre passava tot açò, és a dir, la presa del poder civil local i provincial pels falangistes el dia 29 i l’ocupació militar dels italians a les ordres del general Gambara el dia 30, no paraven d’arribar a Alacant milers de republicans, que deambulaven pels carrers de la ciutat cap al port amb l’esperança d’embarcar en un vaixell cap a l’exili.

El divendres 31 de març del 1939 hi havia gairebé 15.000 republicans en les drassanes del port d’Alacant, que miraven la mar esperant els vaixells de la salvació, que mai no van arribar-hi. A terra, tancant la sortida del port, s’havien situat els soldats italians. El port era un dels últims reductes territorials de la Segona República amb homes armats sota el comandament d’una junta d’evacuació improvisada pel coronel Burillo i els líders del partits polítics i els sindicats: Rubiera, Rodríguez Vera, Moreno, Larrañaga i Gómez Osorio.

El mateix dia 31 de març van arribar al moll de Ponent el creuer Canarias i els minadors Marte i Vulcano amb els batallons espanyols 121 i 122 del cos de l’exèrcit de Galícia. Eren quasi les 3



Els italians del general Gambara desfilen per la ciutat d'Alacant.

A l'altra pàgina, els republicans capturats s'amuntegaven al port. Els esperava la mort o la presó.

de la tarda. La rendició dels republicans del port va començar la mateixa tarda del dia 31, després de prendre posicions els soldats del cos de l'exèrcit de Galícia. Eren les 6 de la tarda. Els soldats van tancar els presoners en un camp de concentració a l'aire lliure improvisat als peus de la muntanyeta de Sant Julià (la popular zona de la Gota per als alacantins), que Max Aub va batejar com a "Campo de los Almendros". Les dones i els xiquets van ser tancats en els cines de la ciutat. La matinada de l'1 d'abril encara quedaven en el port els soldats i oficials republicans armats, que es van rendir a les 9 del matí i van lliurar a les tropes franquistes l'últim reducte de la Segona República: les drassanes del port d'Alacant.

"Cautivo y desarmado". El dissabte 1 d'abril, el tinent auditor de guerra Antonio Romaguera de Monza va ocupar el Govern Civil de la província d'Alacant, substituint José Mallol, i es va fer la primera missa de campanya a l'actual plaça dels Estels. El comunicat oficial de guerra signat pel general Franco aquell mateix dia: "*El día de hoy, cautivo y desarmado el ejército rojo, han alcanzado las tropas nacionales sus últimos objetivos militares. La guerra ha terminado.*" (Font: Servicio

Histórico Militar, *Partes oficiales de guerra.*)

El diumenge 2 d'abril, el governador, Antonio Romaguera, va publicar un bàndol perquè la ciutat recuperara la seua vida quotidiana d'abans de la guerra, però amb la normativa i la peseta del nou règim, que va deixar sense valor les pessetes republicanes que tenien els alacantins. Famílies senceres van perdre els seus estalvis de la nit al dia.

El dilluns 3 d'abril, el coronel en cap de la divisió d'ocupació de la província d'Alacant, Pedro Pimentel Zayas, va prohibir la circulació de vehicles sense la documentació pertinent de l'autoritat militar, va ordenar que la població lliurara en el quarter de Benalua les armes i el material explosiu en el termini de vint-i-quatre hores i que els militars i policies republicans es presentaren en el castell de Santa Bàrbara.

Simultàniament, les tropes d'ocupació van prendre la documentació administrativa dels partits polítics, dels sindicats i, fins i tot, de persones particulars per crear una base de dades a Salamanca i documentar les activitats polítiques i sindicals dels alacantins durant la Segona República i la Guerra Civil per a una futura repressió. La policia militar i governativa, els agents de la Delegació Provincial d'Informació i



EL TEMPS

Investigació de la FET i de les JONS i els membres de la Centuria Ramón Laguna van començar a fer una llarga llista de detencions.

La Centuria Ramón Laguna, que es va instal·lar en el grup escolar del passeig de Campoamor i estava autoritzada pel coronel en cap de les tropes d'ocupació a portar armes, va establir una guàrdia permanent en la tomba de José Antonio. També van començar a funcionar en la ciutat les juntes depuradores de funcionaris i empleats de tota mena per separar el desafectes al règim i s'hi va crear un jutjat de responsabilitats polítiques i un altre d'especial per als militars.

Els consells de guerra van començar a celebrar-se en el Reformatori d'Adults i en la caserna de Benalua entre l'1 i el 5 d'abril, data en què van passar a celebrar-se a la sala de sessions de l'Ajuntament. La ciutat vivia un ambient de por i tenebres. No hi havia llibertat. Les presons improvisades eren plenes de republicans. Els familiars dels empresonats acudien a la ciutat per ajudar-los amb queviures i buscar influències per salvar-los de la presó o la mort.

La matinada del dimecres 5 d'abril van començar les execucions de la pena capital. Foren afusellades deu persones, segons el cronista oficial de la província d'Alacant, Vicente Ramos, i també va arribar a Alacant finalment el general Antonio Saliquet, cap de l'exèrcit del centre. Aquell dia es va fer

una desfilada militar davant l'edifici de la Comandància Militar. Hi van participar la banda de la divisió Littorio, el general Brunelli amb el seu estat major, tres companyies de fusellers i una de metralladores, els Arditti, el general Amico amb la seua artilleria, les motometralladores i la Falange alacantina.

Després de l'ocupació militar, a poc a poc la vida quotidiana d'Alacant s'adaptava a la nova situació. La premsa republicana va desaparèixer i va ser substituïda per la premsa afecta al franquisme, que solament informava d'allò que interessava a les autoritats, relatant amb triomfalisme tots els esdeveniments de l'ocupació militar dels dies 30 de març al 5 d'abril del 1939. Primer funcionà el diari *¡Arriba España!*, que els falangistes van començar a publicar el 31 de març, i tot seguit el periòdic en italià *Il Littorio* i, des del 8 d'abril, l'*Hoja Oficial de Alicante*, editada per la Tercera Companyia de Radiodifusió i Propaganda del Front, que portava les llistes dels detinguts i informava sobre el nou ordre.

Els partidaris del nou règim estaven contents, els contraris patien la repressió i els indiferents començaven a sentir-se vius dins la postguerra, tot i la manca de llibertats i la por, perquè la guerra s'havia acabat.

J. M. Santacreu
Universitat d'Alacant

La matinada de l'1 d'abril encara quedaven en el port els soldats i oficials republicans armats, que es van rendir a les 9 del matí i van lliurar a les tropes franquistes l'últim reducte de la Segona República: les drassanes del port d'Alacant